

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Praha 2011

**Konstrukce femininity v časopise Vlasta v 60. letech
20. století
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

Vedoucí práce:

PhDr. Hana Havelková, Ph.D.

Autor práce:

Monika Vajsochrová

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19.5.2011

.....
podpis

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce PhDr. Haně Havelkové, Ph.D. za inspiraci stran námětu práce, rady v průběhu výzkumu, trpělivost a vstřícnost. Dále patří poděkování mé rodině, která mě podporovala a poskytla mi zázemí pro realizaci bakalářské práce.

Úvod.....	5
1 Teoretická část.....	7
1.1 Pojmy gender, femininita a maskulinita.....	7
1.2 Tzv. „ženská otázka“ v 60. letech v západních zemích - období Druhé vlny feminismu na Západě	8
1.3 „Ženská otázka“ na území Československa	11
1.3.1 Rada československých žen a další ženské organizace	13
1.3.2 Legislativa –zákony důležité z hlediska femininity	14
1.4 Politická a ekonomická situace v Československu v 60. letech	16
1.4.1 Ekonomická krize po roce 1962.....	16
1.5 Podoby femininity	18
1.5.1 Žena a její orientace „dovnitř“ - na domácí sféru	18
1.5.2 Žena a orientace navenek	20
1.5.3 Harmonizace domácnosti a zaměstnání	23
1.5.4 Pomoc ženám	24
1.5.5 Emancipace, rovnoprávnost.....	25
1.6 Gender v médiích	27
1.6.1 Časopis Vlasta.....	27
2 Empirická část.....	29
2.1 Výzkumná strategie	29
2.2 Technika sběru dat	30
2.3 Průběh výzkumu, volba kódovací jednotky.....	30
2.4 Charakteristika proměnných	31
2.5 Výběr vzorku, prostředí výzkumu.....	38
2.6 Metody vyhodnocování a interpretace zobrazovaných dat.....	38
2.7 Analýza dat	39
2.8 Zodpovězení výzkumných otázek.....	48
2.9 Hodnocení kvality výzkumu.....	49
2.10 Etické a politické otázky společenskovedního výzkumu	50
Závěr.....	51

Literatura a ostatní informační zdroje 53

Úvod

Ve své bakalářské práci budu sledovat vztah médií a genderu, což je poměrně široká oblast. Já jsem si ji zúžila a chci se zaměřit na to, jak dané médium prezentuje femininitu. Stěžejním médiem pro mě bude ženský časopis *Vlasta* v období 60. let 20. století. Ve středu mého zájmu bude to, jak jsou zde ženy a ženství reprezentovány neboli budu sledovat femininitu jakožto kulturní reprezentaci. Časopis *Vlasta* byl jedním z mála dostupných periodik pro ženy v období komunismu a vycházel ve vysokém nákladu až 840 tisíc výtisků.¹ O jeho vlivu na značnou část populace tedy nelze pochybovat. Práci zasadím do společensko-politického kontextu. Toto téma jsem si vybrala z důvodu zájmu o genderovou problematiku i o období komunismu.

Hodlám analyzovat věty ve vybraných číslech časopisu (zvolila jsem náhodně roky 1962, 1964 a 1969), které obsahují zmínku o ženě / ženách a stejně tak věty, které ženy pronáší a na základě kvantitativní obsahové analýzy a příslušných kategorií zobecnit, jak se ve sledovaném období o ženách psalo a co mohlo být následně vnímáno jako norma v oblasti femininity.

Nejprve specifikuji, proč jsem zvolila právě 60. léta. Na konci 60. let probíhala na Západě Druhá vlna feminismu (viz dále) a chtěla bych zkoumat, jak byly ženy prezentovány v oblíbeném ženském časopise v době, kdy se na Západě začal projevovat opětovný zájem o feminismus a otázky s ním spojené.

Někdo by mohl namítnout, proč sledovat *Vlastu* v průběhu Druhé vlny feminismu, která se Československa citelněji nedotkla. Jedná se však o můj záměr. Budu zkoumat, jaký obraz ženy se zde vyskytoval v době, kdy na Západě probíhaly významné události na poli feminismu.

Má práce začíná teoretickou částí, v níž objasňuji některé relevantní pojmy, dále se zde věnuji tzv. ženské otázce na území Československa a na Západě v 60. letech 20. století. Pokusím se také přiblížit vývoj ženských organizací u nás po roce 1945, historický a politický kontext 60. let a některé podoby femininity. Druhou částí práce je část empirická. Ta zahrnuje samotný výzkum včetně výsledků analýzy dat a jejich interpretace.

¹ *Vlasta* (časopis). [online]. Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vlasta_%28%C4%8Dasopis%29>

Svou prací bych ráda přispěla k popisu a pochopení toho, jakou podobu femininity Vlasta přinášela, s jakou četností k tomu docházelo a zda prezentovala spíše tradiční nebo moderní pohled na ženu.

1 Teoretická část

1.1 Pojmy gender, femininita a maskulinita

Jedním z klíčových pojmů mé práce je gender. Gender lze vymezit jako společensky utvářené postoje a chování, většinou dichotomicky rozdělené na mužské a ženské. Lidské pohlaví, které je biologicky dané, poskytuje základ, podle něhož lidé konstruují kategorii zvanou gender – maskulinitu (mužství) nebo femininitu (ženství). Gender však není dichotomní, obsahuje totiž postoje a chování, které během života získáváme v rámci kontaktu s ostatními lidmi a na základě zkušenosti. Může se stát, že daného člověka charakterizuje jen málo společensky definovaných rysů přisuzovaných jeho genderu (Renzetti, Curran 2003: 20, 73).

Gender je pojem psychologicko-kulturní, na rozdíl od biologického pojmu pohlaví. V různých kulturách je možné najít stejné biologické rozdíly mezi mužem a ženou v různých variantách genderových rolí (Oakleyová 2000: 121). Genderovou identitu získáváme výchovou a v průběhu socializace. Gender je na rozdíl od pohlaví stále viditelný, bývá vymezen sociální situací, prostřednictvím chování, oblečení, témat ke konverzaci (Oakleyová 2000: 123-125).

Podle Jiřiny Šiklové pojem gender zahrnuje především sociální a společensky podmíněné kulturní rozdíly, očekávání, předsudky a specifika v postavení mužů a žen. Gender je navíc konstruktivním prvkem moderní a postmoderní organizace společnosti. Jedná se o sociální kategorii, která umožňuje sledovat a interpretovat jak rozdíly z hlediska mužů a žen v různých sociokulturních kontextech, tak i formy porušování lidských práv (Šiklová, J., Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. IN: Věšínová-Kalivodová, Maříková 1999: 9-10).

Genderová perspektiva pojímá mužství a ženství jako představy vytvořené společenskými očekáváními a podmínkami, nikoli biologickými danostmi. Pojetí ženství (femininita) a mužství (maskulinita) je výsledkem společenské moci a jazyka. Genderový přístup se zabývá společenskými procesy konstruování genderových vzorců, aniž by byly zpochybněny ty rozdíly mezi pohlavími, které skutečně vycházejí z biologických daností. Konstruktivismus tvrdí, že maskulinita a femininita jsou legitimizovány jakožto vědění a normy. Pojmy femininita a maskulinita jsou v různých dobách a společnostech naplněny různými obsahy, ačkoli tyto obsahy se mnohým podobají a navazují na sebe (Gjuričová, Š., Konstrukce gender: maskulinita a femininita z odlišných perspektiv. IN: Věšínová-Kalivodová, E., Maříková, H. 1999: 71).

1.2 Tzv. „ženská otázka“ v 60. letech v západních zemích - období Druhé vlny feminismu na Západě

Druhá vlna feminismu probíhající na Západě souvisí demobilizací vojáků a konjunkturou po Druhé světové válce, hnutím hippies, válkou ve Vietnamu, pochody proti rasismu nebo ochranou menšin (včetně menšin sexuálních). Ženy se stále častěji realizují výhradně v domácnosti, jelikož jejich mzda již není pro rodinu nezbytná. Muži nejsou nasazeni ve válce, a tudíž se opět stávají živiteli rodiny. Práce v domácnosti vykonávaná ženami se však nepovažuje za adekvátní mužské práci. Ženy často trpí pocity izolace a neužitečnosti, jsou odtrženy od zaměstnání, v některých případech ani nikdy zaměstnány nebyly (Osvaldová 2004: 34-35). K renesanci feminismu na počátku 60. let 20. století přispěla kniha Betty Friedanové *Feminine Mystique* (česky *Ženská mystika*). Friedanová vystihla pocit prázdnoty a tzv. „problém beze jména“ (úzkost, nedostatek vlastní identity), který zažívaly vzdělané středostavovské ženy v domácnosti. Jejich vlastní potřeby a realizace se mnohdy podřizovaly manželovi a dětem. Poprvé byl tento problém pojímán jako společenský a ne individuální. Ženy pociťují, že nemohou mít příliš mnoho aktivit – jsou především matkami a manželkami, což jsou jejich společensky uznávané role. Ne všem to ale vyhovuje (Osvaldová 2004: 35).

Americká vláda si už před vydáním knihy *Ženská mystika* uvědomovala problém pohlavní diskriminace a roku 1961 ustavila Prezidentský výbor pro otázky postavení žen. Ten se zabýval hlavně diskriminací žen na trhu práce. Roku 1963 je přijat Zákon o rovnosti mezd, ustavují se stálé výbory pro ženské otázky a nakonec vzniká Národní organizace žen (v originále NOW – National Organization for Women), který spoluzakládá právě Betty Friedanová (Renzetti, Curran 2003: 44-45).

Obnova zájmu o ženská témata se objevuje v 60. a 70. letech nejen v USA, ale také v západní Evropě. Do jisté míry odráží nespokojenost žen v otázce rovnoprávnosti. Druhá vlna feminismu se datuje zhruba od 60. let 20. století. Stejně jako První vlna feminismu nebyla v žádném ohledu homogenní. Vytváří se mnoho názorových proudů, které zastupují například radikální feministky, marxistické feministky a také hnutí mužských stoupců feminismu (Renzetti, Curran 2003: 47-49).

Druhá vlna feminismu a na ni navazující ženské hnutí je spojeno také s bojem za lidská práva. Ačkoli se ženy účastní politických aktivit, mnohé zjišťují, že se stále nachází vůči mužům v podřízené pozici. Také si stěžují na špatné uplatnění v práci bez ohledu na to, jakou školu vystudovaly. Zakládají nezávislé organizace a zabývají se feministickými otázkami. Do popředí se dostávají nová témata – socializace, jazyk, postavení žen v různých oblastech

společenského života. Pro srovnání: První vlna feminismu se datuje již na konec 18. století a za cíl si klade zakotvení základních občanských, lidských a politických práv do zákonů. Tato práva by měla podle feministek platit také pro ženy (Havelková, H., První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly. IN: Formánková, Rytířová 2004: 178).

Druhá vlna feminismu se dále vyznačuje psychologickou linií. Hledá odpovědi na to, jak neseme vlastní maskulinitu, či femininitu atd. Pomocí psychoanalýzy se pak zkoumá způsob, kterým nabýváme genderovou identitu. Dalším okruhem zájmu je mateřství. Objevuje se snaha nalézt pro mateřství odpovídající místo v kultuře a veřejném prostoru. V 70. letech vzrůstá zájem o studium mužů z genderového hlediska. V centru pozornosti je pak například prožívání mužství, otcovství, partnerských vztahů. Usiluje se o to, aby ženy a muži sami mohli definovat své ženství a mužství, nebyly násilně zdůrazňovány rozdíly mezi nimi. Jinakost by neměla představovat něco, co zakládá nerovnost (Havelková, H., První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly. IN: Formánková, Rytířová 2004: 180).

Feminismus se postavil proti dominantní ideologii, která dosud jako ideologie chápána nebyla. Jedná se o patriarchát. Patriarchát je podle Kate Millettové mocenský systém znevýhodňující ženy skrze společenské, politické a ekonomické instituce. Patriarchát se v různých formách vyskytuje ve všech společenských systémech. Tato ideologie zpřístupňuje zdroje a výhody autoritativních struktur mužům v domácí i veřejné sféře (Humm, M., 1989, The Dictionary of Feminist Theory. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf. IN: Oates-Indruchová 1998: 9-11).

Jak píše Libora Oates-Indruchová, feminismus je zřejmě nejpřevratnějším myšlenkovým proudem 70. let. V mnohých kruzích se stal terčem kritiky, jelikož upozorňoval na nerovnosti v mocenských a společenských strukturách, do té doby fungujících bez reakcí z vnějšku. Druhá vlna feminismu přináší myšlenku, že biologická determinace žen mnohdy zapřičiňuje jejich nižší požadavky na typ zaměstnání či mzdu. Ženy jsou brány především jako matky, a proto je jejich realizace ve veřejném životě až na druhém místě (Oates-Indruchová 1998: 10). V průběhu 60. let zaznívá na Západě kritika stereotypních rolí, které odcizují ženu vůči sobě samé a znovu ji uvádějí do závislosti na muži. V tomto období došlo mimo jiné k uznání profesní aktivity žen, k legalizaci antikoncepce a potratu a k liberalizaci sexuální morálky (Lipovetsky 2000: 22-28).

Ženské časopisy na Západě se ve 20. století obrací na všechny ženy bez rozdílu a propagují módu, kosmetické výrobky a zároveň zvýrazňují rozdíl mezi mužským a ženským světem. Dalším významným prvkem je kult mladosti, který se šíří od 60. let spolu kultem štihlosti. Ženská krása již není brána jako fatální, lze ji ovlivnit pomocí kosmetiky a dalších vnějších

prostředků. Od 60. let 20. století jsou západní ženské časopisy vystaveny kritice. Podporují konzumní kulturu a vytváří v některých ženách různé úzkosti týkající se vzhledu. Na druhé straně časopisy mnohdy také vyzdvihují jedinečnost a osobitost každého člověka. První fáze demokratických společností s sebou podle Lipovetského nese odmítnutí ženské práce a diferenciaci, která má podobu pracujícího muže a ženy v domácnosti. Ačkoli je v moderní době ženská práce považovaná za hodnotnou, přetrvává tradiční názor, že žena by měla pracovat jen tehdy, pokud muž není schopen rodinu zabezpečit. Uvedení antikoncepční pilulky na trh v 60. letech a regulace plodnosti nově umožňuje ženám lépe se uplatnit na trhu práce. V meziválečném období se především ve Spojených státech šíří model, který propojuje roli ženy v domácnosti a konzumní životní styl. Fenomén ženy v domácnosti se ve společnosti vyskytuje již po staletí, avšak v moderní době je podporován jasnými normami vyplývajícími z rozumu a přirozenosti. Dále jej charakterizuje princip správy, práce a výkonnosti, které moderní doba též vyzdvihuje. Později je zdůrazňována funkce ženy jako vychovatelky, vštěpují se jí znalosti ohledně dětské výživy, hygieny atd. Přesto však tato role není dle Lipovetského společensky plně doceněna. Nástup rovnoprávnosti ponechává rozdělení „dvou sfér“ (mužské a ženské), ženě se zároveň zajišťuje uznání. Od 60. let 20. století se na Západě v tisku množí články poukazující na nespravedlivé rozdělení rolí a frustraci žen v domácnosti. Matka v domácnosti je pokládána za stereotyp, který by měl být překonán. Postupně se zvyšuje procento lidí, kteří přiznávají ženám svobodnou volbu v pracovní oblasti. Dívky začínají studovat proto, aby se později uplatnily a našly si zaměstnání, které jim zajistí finanční nezávislost. Model ženy v domácnosti upadá v nepřízeň, naopak studující ženy si získaly společenskou oprávněnost. V 60. letech ještě ženy uvádí jako důvod profesního zapojení potřebu financí, později je však již pokládána za individuální nárok svobodného jedince. Ukázalo se, že zapojení se žen do pracovního procesu slouží ženám také jako seberealizace a potvrzení vlastní osoby a zodpovědnosti za vlastní život. Mnohé ženy chtějí být oceňovány za své schopnosti, nikoli pouze za přirozené vlastnosti, jakými je přivádění potomků na svět. Ve 20. století značně vzrostl počet žen na vysokých školách. Školství je tedy podle Lipovetského jedním z faktorů, který uspořádal úpadek stereotypu obrazu manželky v domácnosti. Práce ženy v západní Evropě je třeba také proto, že zde vzrůstá nabídka spotřebního zboží a druhý plat v rodině je nutný pro uspokojení potřeb. Nová kultura se více orientuje na zábavu, svobodnou volbu a individualitu (Lipovetsky 2000: 97-216).

Je známo, že v 60. letech 20. století se situace tzv. ženské otázky výrazně lišila v bývalých socialistických zemích a na Západě. Druhá vlna feministického hnutí, která přinesla mnohá nová témata, v Československu neproběhla. Jedním z důvodů byl například zákaz

shromažďování a praktická absence občanské společnosti. Celkové společenské klima příliš nepřispívalo k tomu, aby zde vznikaly ženské spolky, které by skutečně reflektovaly potřeby žen a přicházely s jejich řešeními.

V době, kdy se na Západě opět diskutují feministická témata, v Československu naopak reflexe ženských témat spíše ustává. Na Západě je však ženské emancipační hnutí stěžejním společenským proudem, který přináší změnu (Wagnerová, A., České ženy na cestě od reálného socialismu k reálnému kapitalismu. IN: Chřibková, Chuchma, Klimentová 1999: 80-82). Přesto však vyvstává otázka, zda se také u nás neobjevila podobná témata.

1.3 „Ženská otázka“ na území Československa

Jak píše A. Heitlingerová, ženy v Rakousku-Uhersku nesměly studovat právnické, technické nebo zemědělské fakulty. Do roku 1919 platil zákon, podle něhož ženy vykonávající povolání učitelky nebo státní úřednice, nesměly vstoupit do manželského svazku. Dva roky po vzniku samostatného Československého státu, roku 1920, získaly ženy volební právo. Nadále však přetrvávala jejich diskriminace. Se skončením První světové války ženy dostávaly hromadné výpovědi z továren, které byly zapojeny do válečné výroby. Podílely se zde tedy na produkci zbraní, munice apod. a po válce je na těchto pracovních pozicích nahradili muži. Ekonomická krize ve 30. letech 20. století zasáhla ženy silněji než muže v tom smyslu, že ženy byly propouštěny ze zaměstnání obvykle dříve než muži. Plat žen v průmyslu byl mezi dvěma světovými válkami v Československu poloviční, někdy dokonce třetinový, ve srovnání s platem mužů. Nestejný výdělek za stejnou práci mužů a žen se stal obecně schvalovaným jevem (Heitlingerová 1979: 135).

Navzdory přijetí zákona o manželství z roku 1919, který mimo jiné stavil na roveň občanský i náboženský sňatek a povoloval rozvod, nerovnost pohlaví přetrvávala. Otec byl na základě rodinného práva hlavou rodiny. Žena měla povinnost přijmout po svatbě manželovo příjmení, žít v jeho domě, udržovat jej, plnit manželovy pokyny a pomáhat mu v jeho živnosti (Heitlingerová 1979: 136).

Po Druhé světové válce se muži znovu zapojují do pracovního procesu a jsou schopni uživit rodinu. Mnoho žen, i vysokoškolsky vzdělaných, pečuje o děti a zůstává v domácnosti. Jednou u ústředních myšlenek Druhé vlny feminismu na Západě je požadavek, aby si ženy o sobě rozhodovaly samy. Zatímco První vlna feminismu byla samozřejmou součástí českého života, vývoj tzv. Druhé vlny feminismu tehdejší Československo minul, a to vzhledem k politickému klimatu (Havelková, H., První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly. IN: Formánková, Rytířová 2004: 169).

Mezi úspěchy Druhé vlny feminismu na Západě lze jmenovat větší kontrolu žen nad vlastním tělem, právo na potrat a přístup do všech profesí. V Československu se tyto výdobytky zaváděly shora, např. v roce 1958 bylo uzákoněno právo na interrupci. Zrovnoprávnění mužů a žen u nás však probíhalo v situaci individuální nesvobody. Chyběla tedy možnost žen formulovat své požadavky a veřejně se sdružovat. Mohly by pak totiž zaujímat stanoviska k vládní politice, a to se nepřipouštělo (Havelková, H., První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly. IN: Formánková, Rytířová 2004: 177).

Po roce 1948, kdy začala v Československu vládnout Komunistická strana Československa (KSČ), přetrvávala představa, že ženské hnutí je přežitek. V Sovětském svazu, který byl pro Československo vzorem, neexistoval svaz žen. Ženy měly oficiálně rovné právo doma, ve společnosti i zaměstnání, rovný přístup ke vzdělání a dostávalo se jim veřejného uznání. Jedním z důvodů rozpadu Československého svazu žen po druhé světové válce byl fakt, že ženské problémy měly být řešeny v rámci problémů pracujícího lidu jako celku. Ženy zasedaly v odborových organizacích, byly voleny do národních výborů a dalších veřejných funkcí. Postupně vznikají ženské výbory, které hrají důležitou roli při řešení problémů žen. Má se za to, že tyto lokální výbory složené z žen vybraných místní radou mají blízko k ženám, a funguje tak přímá zpětná vazba mezi ženami a ženskými výbory stran různých jejich požadavků, řešení problémů apod. Ženské výbory zajišťovaly některé služby pro ženy, například školní družiny nebo přizpůsobení otevíracích hodin obchodů potřebám žen. Dále také přesvědčovaly ženy, aby se více zapojovaly do veřejného života. Navíc získávaly ženy pro průmysl a zemědělství. Nejschopnější ženy ze zemědělského družstva byly doporučeny na kvalifikovanější pozici, například agronoma. Ačkoli měly ženské výbory mnoho úkolů, jejich autorita byla mizivá. Jejich doporučení se sice cenila, avšak zřídka byla realizována, jelikož na prvním místě stály úkoly v oblasti průmyslu specifikovány v národním ekonomickém plánu. Lokální průmyslové podniky se potýkaly především se nedostatkem finančních prostředků a pracovní síly a řešení těchto záležitostí bylo prioritou. Ekonomický plán počítal do roku 1975 s 420 tisíci až 480 tisíc novými pracovníky pro průmysl. 200 tisíc z nich měly být ženy v domácnosti, zbytek pak noví absolventi a absolventky škol. Problémem zůstávala nízká kvalifikace žen. Řešením mělo být zakládání škol v rámci továren, kde by si pracovníci a především pracovnice zvyšovali kvalifikaci. Dále se měly pořádat kurzy v době vhodné pro ženy v domácnosti. Objevují se názory, že rodiny by měly dívky více motivovat ke studiu technických oborů (Scott 1974: 100-102).

Ženská otázka nebyla ve středu zájmu Karla Marxe a jeho ideologie. Jak píše Barbara Havelková, ačkoli Marx upozorňoval na to, že třídní postavení není přirozené, ale

společensky vytvořené, nevztáhl tuto myšlenku na postavení žen ve společnosti. Ústředím Marxova učení tak byly vztahy mezi třídami a nikoli pohlavími. Naproti tomu Engels se ženskou otázkou zabýval v knize *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Postavení žen zde Engels přirovnal k otroctví. Podle něj by zrušení soukromého vlastnictví mělo automaticky vyústit ve větší míru rovnosti mezi muži a ženami. Dalším opatřením, které by mělo zamezit nerovnosti mezi pohlavími, mělo být zavedení kolektivní péče o děti a domácnost. Engels formuloval ve své knize tři body, které by měly přinést ženám pozitiva.

Jedná se o:

- rovné právní postavení mužů a žen
- umožnění ekonomické nezávislosti žen
- převzetí domácích prací společností

V socialistickém Československu probíhala snaha uskutečnit tyto ideje, a to právě na základě myšlenek, které teoreticky stanovil Engels (Havelková, B., *Genderová rovnost v období socialismu*. IN: Bobek, Molek, Šimíček 2009: 180-181).

Ačkoli za komunismu existovaly v Československu mnohé ženské organizace, jejich členky se většinou nevěnovaly ženské otázce. Je třeba si uvědomit, že socialismus bojoval proti kapitalismu, nikoli patriarchátu. Mnohá témata, jako například sexuální násilí, byla opomíjena (Havelková, B., *Genderová rovnost v období socialismu*. IN: Bobek, Molek, Šimíček 2009: 183).

Ženy v socialistickém Československu sice získaly možnost pracovat, vzdělávat se a jejich společenský status se zvýšil, přesto však genderové uspořádání zůstává konzervativní (Havelková, B., *Genderová rovnost v období socialismu*. IN: Bobek, Molek, Šimíček 2009: 204).

1.3.1 Rada československých žen a další ženské organizace

Roku 1945 byla založena *Rada československých žen (RČŽ)*. Jejím cílem bylo například to, aby ženy získaly podíl na politické moci, hospodářském životě, vzdělání, což potvrzuje návaznost na činnost Ženské národní rady a dalších podobných organizací. Ženy se mají stát plnohodnotnými členkami občanské společnosti. Součástí RČŽ bylo 21 komisí, v devíti z nich mají komunistky hlavní slovo. Komise se mimo jiné věnovaly zařazování žen do výroby, systému péče o děti, postavení rodiny a dětí, výstavbě nových jeslí či porodnic. Ačkoli byla RČŽ nadstranická, mnohé funkce zde převzaly komunistky. V červnu 1945 byla založena *Národní fronta žen*, v jejímž ústředí se scházely zástupkyně čtyř politických stran. Obě organizace působily až do roku 1948, kdy 26. února vznikl Akční výbor Rady

československých žen. Po válce došlo navíc k založení *Československého svazu žen*, který usiloval například o zapojení žen do průmyslu a zemědělství, propagoval ale také komunistickou ideologii. Tato organizace později zanikla, aby ji nahradily různé ženské výbory (Uhrová, E., Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. IN: Kárník 2005: 88-112).

Roku 1963 byly zrušeny ženské výbory s tím, že existuje mnoho dalších organizací, prostřednictvím nichž se mohou realizovat. O rok později však KSČ rozhodla, že budou ustaveny výbory odborníků zabývající se otázkami žen v průmyslu, rodině a společnosti, zemědělství a s pomocí spolupracujících časopisů se zaměří na dva hlavní problémy: kvalifikaci žen a účast žen na veřejném životě. Postupně se ukázalo, že ženské výbory spíše pomáhají národním výborům ohledně naplnění ekonomických úkolů, méně se však zabývají specifickými problémy žen (Scott 1974: 112).

Roku 1967 dochází k obnově Československého svazu žen (ČSŽ). ČSŽ chtěl vzbudit větší zájem o ženskou otázku. Jednalo se však o sdružení poplatné komunistické straně, a tak její činnost nebyla ani zdaleka nezávislá. Cílem Svazu bylo sjednotit pomoc ženám s principy marxismu-leninismu. Usiluje se především o „ekonomickou samostatnost ženy, společenské vlastnictví výrobních prostředků, upřednostnění společenské výchovy dětí před výchovou v rodině a vytvoření výrobních odvětví, která minimalizují domácí práce a v podstatě je z rodin odstraní.“ (Redakce Vlasty – Otevřený dopis ČSŽ, Vlasta 1/90. IN: Boehmová 1998: 9).

ČSŽ chce zaručit ženám možnost pracovat na částečný úvazek a zároveň zabránit tomu, aby zastávaly výhradně pozice s nižším mzdovým ohodnocením. Za stejnou práci by měla být garantována taky stejná výše platu. ČSŽ plánuje sledovat hladinu mezd v zaměstnáních, která vykonávají nejčastěji ženy. Důraz má být kladen na zvyšování ženské kvalifikace a organizování krátkodobých kurzů pro ženy, které z nějakého důvodu přerušily výkon svého povolání. Cílem ČSŽ je také zjistit, proč ženy nezastávají nejvyšší pracovní pozice a veřejné funkce (Scott 1974: 114-115).

1.3.2 Legislativa – zákony důležité z hlediska femininity

Po únoru 1948, kdy na našem území začala vládnout Komunistická strana Československa, zrealizovala KSČ některá opatření, která měla vést k rovnoprávnosti žen. V květnu 1948 byla v ústavě zakotvena rovnost mezi muži a ženami ve všech aspektech společenského života. Mateřství, manželství a rodině se mělo dostávat speciální ochrany ze strany státu. Navíc byl v

zákoně odstraněn rozdíl mezi manželskými a nemanželskými dětmi. Tato opatření se stala základem Zákona o rodině schváleného v prosinci 1949 a měla omezit nerovnost v rámci rodiny, kterou se vyznačovala rodina měšťanská (Heitlingerová 1979: 136).

Zákon o rodině z roku 1950 ustanovil mimo jiné povinnost civilního obřadu, který byl na rozdíl od církevního požadován, aby sňatek byl právoplatný. Církevní obřad mohl být proveden následně, pokud si to novomanželé přáli. Zákon také obsahuje formuli, že muž a žena mají stejná práva a povinnosti. Všechny rodinné záležitosti by měly být řešeny na základě vzájemné dohody a v případě sporu se může do případu vložit soud. Zákon o rodině dále říká, že oba mají stejnou povinnost ohledně poskytování vzdělání a dohledu na dítě. Ustavuje také, že ani jeden z manželů nemusí žádat o svolení toho druhého v případě, když si chce najít práci, případně zaměstnání změnit (Scott 1974: 89-91).

V červenci 1960 byla schválena nová socialistická ústava. Za nejdůležitější funkci rodiny se v ní označovala výchova dětí, na níž by se měli podílet rovnou měrou oba rodiče. Rodinné právo, zakotvené v ústavě z roku 1918, bylo rozšířeno o to, jak konkrétně budou realizovaná rovná práva žen. Jak stojí v článku 27 ústavy z roku 1960, rovný status ženy v rámci rodiny má být chráněn prostřednictvím speciální úpravy pracovních podmínek a speciální zdravotní péče během těhotenství a mateřství. Dále by rovnost žen měla být naplněna díky vývoji zařízení a služeb, které umožní ženám plnou účast na společenském životě (Heitlingerová 1979: 137).

Podle některých názorů bylo v socialistickém Československu dosaženo rovnoprávnosti, protože společenský status ženy zde nebyl definován na základě jejího manžela. Také vzdělanostní úroveň žen lze považovat za poměrně vysokou, stejně jako míru jejich ekonomické nezávislosti. Obecná shoda však panuje v tom, že zde zůstala zachována tradiční dělba práce. Ženy byly téměř každodenně konfrontovány s tzv. „dvojí rolí“, která spočívá v péči o děti a domácnost na jedné straně a chození do zaměstnání na straně druhé (Wagnerová, A., České ženy na cestě od reálného socialismu k reálnému kapitalismu. IN: Chřibková, Chuchma, Klimentová, 1999: 80-82).

V na konci 60. let a v 70. letech 20. století přichází západní feministické hnutí s požadavky jako je rovný přístup mužů a žen ke vzdělání, právo na mateřskou dovolenou nebo zřizování jeslí a školek (viz výše). V Československu se však nesetkaly s přílišným ohlasem, jelikož zde již fungovaly a společnost je chápala jako samozřejmost. Heitlingerová však poukazuje na to,

že státní přídatky na děti byly v poměru k platům i průměrným výdajům na dítě nízké (Heitlingerová 1998: 24).

1.4 Politická a ekonomická situace v Československu v 60. letech

Komunistické režimy ve východní Evropě charakterizovala silná vedoucí role komunistické strany, centrálně plánované hospodářství a také absence občanské společnosti, převaha státního vlastnictví, nesvoboda projevu a volného pohybu osob, což se projevovalo například velmi omezenými možnostmi vycestovat do zahraničí. Demokraticky pojmávaný aktivismus v této době neexistoval, jelikož motivací pro vstup do politiky byl kariérismus a podmínkou souhlas s komunistickým zřízením (Heitlingerová 1998: 20-21).

V polovině 60. let nastoupilo do zaměstnání přes 300 tisíc žen. I přes to se musela více než čtvrtina rodin spolehnout na jeden plat a zhruba desetina rodin nedosahovala životního minima. Problémem zůstávala bytová nouze, v 60. letech postupně klesá přírůstek nových bytů. Od roku 1964 dochází k vzestupu finančních příjmů. Roste spotřeba, dochází k diferenciaci zájmů spotřebitelů. Vzdůstá také životní úroveň. Socialistické hospodářství však nebylo schopné uspokojit poptávku, v důsledku čehož se rapidně hromadí úspory. Na povrch vyvstává problém občanské vybavenosti. Školní výuka probíhá často ve velmi starých budovách, stejně tak zdravotní a sociální péče, jsou zapotřebí rozsáhlé rekonstrukce, na něž však není dostatek peněz. Vzdůstá nespokojenost se životním prostředím, množí se stížnosti na pracovní a hygienické podmínky zaměstnanců. „Oficiální“ ekonomika neplnila svou roli, což přináší rozmach „druhého ekonomického okruhu“, takzvané černé práce. Sílí nesouhlas veřejnosti s rolí režimu v ekonomické oblasti a potřeba reformy. V roce 1962 přichází hospodářská krize – růst národního důchodu se téměř zastavil a později dokonce následuje pokles. Představy o trvalém vzestupu se začínají jevit jako nereálné (Kaplan 1992: 98-103).

1.4.1 Ekonomická krize po roce 1962

Kořeny této krize lze spatřovat již v období po Druhé světové válce. Ekonomové a politici si nástup krize uvědomují až se zpožděním. Za její příčinu považují nereálný stupeň investic, rostoucí spotřebu občanů a špatnou disciplínu podniků. Dále se podle nich na krizi podílí pokles obchodu s Čínou, který vznikl kvůli politickému konfliktu. Tvůrci hospodářské politiky se rozhodli ustoupit od pětiletého plánu (tzv. pětiletky), jelikož se nedařilo ji naplnit. Dochází k útlumu investic, naopak posiluje se oblast zemědělství. Cílem se stává dovést zemědělskou produkci na úroveň průmyslu. Suroviny jsou importovány ze Sovětského svazu, koordinují se pětileté plány pro roky 1966-1970. Československá ekonomika začala v stále

větší míře spolupracovat s ekonomikou sovětskou. V roce 1965 skončilo setrvalé klesání národního důchodu, se kterým se československá ekonomika potýkala v předchozích třech letech. Je však třeba upozornit na fakt, že skutečné příčiny krize zůstaly nevyřešeny. Zrychluje se inflace, československá ekonomika stále více zaostává za Západem. Panuje názor, že ekonomické rovnováhy by mělo být dosaženo plánem shora a nikoli přirozenou cestou, kterou představuje trh. Odborníci přichází s návrhem změny řízení ekonomiky a tento návrh se podaří prosadit v rámci státní ekonomiky, což je velký úspěch a významná součást vznikající společenské reformy. V 60. letech Československo postupně ztrácí status strojírenské velmoci. Objevuje se technická zaostalost, strojírenství již nemůže sloužit jako platidlo v zahraničním obchodě a potřebuje modernizaci. Naše strojírenství se stále více zaměřuje na rozvojové země, vyváží se hlavně metalurgické výrobky a spotřební zboží. Dalším výrazným jevem jsou rostoucí výdaje na zbrojení a armádu. Od poloviny 60. let se zlepšují poměry v zemědělství. Přestává probíhat jeho kolektivizace, investice do zemědělství však trvale klesají. Československo v 60. letech ztrácí monopolní postavení v rámci RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci), kde bylo považováno za předního strojírenského exportéra. Vzniká zadlužování se naší země vůči kapitalistickému světu. Na přelomu 50. a 60. let schválili přední politici projekt, který má trvat až do roku 1980. Ten představuje vizi, v níž Československo opět figuruje jako strojírenská velmoc, avšak trvale fungující. Odborníci se postupně shodují na tom, že je nutná strukturální přestavba ekonomiky, zapojení do vědeckotechnické revoluce a úpravy postavení v mezinárodní dělbě práce (Kaplan 1992: 103-117).

V 60. letech opět začínají aktivně fungovat mnohé zájmové organizace. Jedná se o demokratický prvek tolik potřebný pro liberalizaci režimu. Organizace občanské společnosti se snaží více reprezentovat mínění svých členů a vymanit se z vlivu komunistické strany. Jak píše Kaplan, zájmové organizace rozrušovaly struktury politického systému. Působí na poslušnost vůči režimu a štěpí ji. V polovině 60. let byl režim již značně oslaben, docházelo k politickému uvolňování. Komunistické instituce, hlavně pak ústředí Strany, potlačovaly úsilí o změnu. Také církve pocítily politické uvolnění. Mění se i role veřejného mínění. Mechanismus jeho tvorby na počátku 60. let přestává fungovat, na čemž mají nemalý podíl sdělovací prostředky. Věnují se dříve zakázaným tématům. Dokonce i cenzura již nebyla prováděna v takovém rozsahu jako dříve. Komunistická strana začíná postrádat ideovou jednotu mimo jiné také v důsledku vyjevení pravdy ohledně politických procesů (Kaplan 1992: 128–146).

Období politického uvolnění ve druhé polovině 60. let v Československu je známé pod pojmem Pražské jaro. V roce 1968 vychází v Literárních novinách Výzva 2000 slov, kterou sepsal Ludvík Vaculík a charakterizovala problémy reformy. Výzvu podepsalo mnoho osobností kulturního života, ale také mnozí dělníci či úředníci. Komunistická strana ji vnímala jako pokus o kontrarevoluci (Kaplan 1993: 44-47).

V srpnu 1968 proběhlo vojenské obsazení Československa pěti státy Varšavské smlouvy. Tímto byl ukončeno Pražské jaro i proces, který měl vést k reformě. Invaze byla provázena silnou vlnou emigrace. Rokem 1969 začíná tzv. období normalizace (Kaplan 1993: 49-67).

1.5 Podoby femininity

V následující kapitole přiblížím některé formy femininity, které se vyskytují také ve Vlastě. Jsou prezentovány v kontextu socialistického Československa.

1.5.1 Žena a její orientace „dovnitř“ - na domácí sféru

Děti, rodina, manželství

Z demografického hlediska se ženy za komunismu vdávaly jako poměrně mladé a jejich průměrný věk při narození prvního dítěte byl již 22 let. Populace se však nerozrůstala, docházelo pouhé reprodukci obyvatelstva. Minimum rodin mělo více než dvě děti, přičemž rodiny s jedním dítětem tvořily velmi významný podíl (Lesný, I., Plodnost poválečných kohort v ČSR. IN: Heitlingerová 1998: 26). Ženy, které se nikdy neprovdaly, stejně jako ženy bezdětné, se nesetkávaly s pochopením společnosti. Dokonce i ženy rozvedené byly oproti nim společensky uznávanější (Šiklová, J., Are Women in Central and Eastern Europe Conservative? IN: Funk, Mueller 1993).

Jak píše Hana Havelková, z rodiny se stala jakási veřejná instituce, která měla vysokou prestiž, což významně přispívalo k postavení žen za socialismu. Na druhé straně mnozí pracující lidé chápali zaměstnání jako privátní prostor, v němž mohli diskutovat s kolegy o problémech (Havelková, H., 1993 „Patriarchy“ in Czech Society. Hypatia 8: 4. IN: Heitlingerová 1998: 22).

Pokles porodnosti je veřejnou rétorikou komentován tak, že mladí lidé „jsou nakaženi“ životním stylem Západu a místo aby toho měli děti, žijí spíše konzumním životem. Už roku 1958 byla ustavena Státní populační komise. Měla za úkol zjistit, proč dochází k poklesu porodnosti a poradit, jak tento jev změnit. Její závěry obsahovaly zajímavá zjištění týkající se životní úrovně rodin s několika dětmi, problémů mladých manželských párů, bydlení, služeb a podobně. Výzkumy ukázaly, že ženy věnují velkou část dne domácím pracím, zaměstnání a

dětem a pro volný čas, zvyšování kvalifikace nebo veřejné působení jim zbývá minimum prostoru. Muži měli podle výzkumu pro sebe a své zájmy podstatně více času (Scott 1974: 104-106).

Role ženy jakožto matky byla vždy předurčujícím a neměnným faktorem, který podle Scottové ženu limituje. Zakladatelé marxismu nepovažovaly biologické rozdíly mezi mužem a ženou za odlišnosti zakládající nerovnost. Marx a Engels věřili, že společnost převezme za ženy jejich úděl péče o děti. Nikdy však nespécifikovali, jak konkrétně by došlo k realizaci výše zmíněného. (Scott 1974: 138-139).

Domácí práce

V socialistickém Československu se ve všech společenských sférách usilovalo o kolektivizaci, proto se i případě domácích prací předpokládalo, že tyto povinnosti budou přesunuty z rodiny na společnost. Mnozí lidé poukazovali na to, že uzavření v domácnosti může mít pro ženu neblahé následky a omezuje ji. Zaznívaly názory, že domácnost by měla být mechanizována. Na základě výzkumu z názvem Zaměstnaná žena a rodina vyplynulo, že mezi domácí práce, která denně zaberou nejvíce času, patří nakupování a vaření (Bauerová, J., 1974, Zaměstnaná žena a rodina. Praha. IN: Heitlingerová 1979: 140). Nabídka obchodů nedostačovala, ačkoli na nových sídlištích vznikaly nové obchody, které byly lépe zásobené. Také uklízení zabralo podstatnou část dne, navíc čisticí prostředky patřily k nedostatkovému zboží. Podle průzkumu, který probíhal mezi lety 1959 a 1960, strávily zaměstnané ženy v průměru 5 až 5,5 hodiny denně prováděním domácích prací (Radvanová, S., 1963, Zaměstnaná žena v rodině a domácnost, Nová Mysl. IN: Heitlingerová 1979: 143). V Československu přetrvávalo dělení práce na základě pohlaví, které bylo podmíněno spíše kulturně, než že by se jednalo o ekonomickou nutnost. Obecně se však dá říci, že tato skutečnost se neseťkávala s nevolí žen. Čas, který ženy věnovaly domácím pracím, postrádaly následně pro jiné činnosti (Heitlingerová 1979: 146).

Podle A. Wagnerové se v důsledku zachování tradiční dělby práce pozice československé ženy dokonce posílila. Domácí práce byla v určitém smyslu zhodnocena a objevovaly se snahy o odstranění jejího vnímání jako čehosi druhořadého. Jak podotýká Wagnerová, naproti tomu v původní marxistické teorii se o domácí práci hovořilo jako o neproduktivní a bylo pokládáno za nutné převést ji do společenského sektoru, a tím ji této neproduktivity zbavit (Wagnerová, A., České ženy na cestě od reálného socialismu k reálnému kapitalismu. IN: Chřibková, Chuchma, Klimentová 1999: 80-82).

Hospodářské plánování v období komunismu nebylo zaměřeno na maloobchodního spotřebitele, mnohem více se orientovalo například na industrializaci, což mělo negativní dopad především na ženy, jelikož ty měly z větší části na starosti domácnost. Nekladl se důraz na technické vybavování domácností, snižování objemu domácích prací ani snahu uspokojit potřeby zákazníků. Nedostatek a nízká kvalita dostupného zboží způsobovaly růst tzv. „šedé ekonomiky“², podplácení a nabídku tzv. „podpultového zboží“ (Heitlingerová 1998: 20-21).

1.5.2 Žena a orientace navenek

Vzdělání

V Československu neplatilo, že by dívky byly odrazovány například od studia technických či přírodovědných oborů. Nicméně na vysokých školách, ale také v učňovských oborech existoval nepoměr v počtech chlapců a dívek. Velmi málo dívek studovalo učňovské obory technického směru. Pokračovalo oddělování chlapců a dívek po stránce oborů. Co se týče vyššího vzdělání, dívky jej sice dosahovaly, avšak zaměřovaly se na humanitní obory, na rozdíl od chlapců, kteří preferovali přírodní vědy. Na úrovni středního školství studují dívky knihovnictví, pedagogické nebo církevní školy. Na vysokých školách převažují mezi přijatými studenty chlapci, což je však způsobeno spíše vlastním rozhodnutím děvčat. Podíl československých žen na technických univerzitách je nižší než v jiných socialistických zemích (Heitlingerová 1979: 150-151).

Vzdělání je také oblastí, v níž docházelo k podpoře žen a pracujících matek. Systém školní docházky zahrnoval devítileté základní vzdělání, na něž dále navazovalo vzdělání střední a vysoké. Došlo ke zrušení poplatků za studium (včetně poplatků na univerzitách) a začíná se více využívat systém večerních škol a dálkového studia pro pracující. Počet žen usilujících o vyšší vzdělání narostl. V roce 1961 již devět z deseti dívek po absolvování základního vzdělání pokračují v dalším studiu nebo školení (Scott 1974: 92).

V oblasti vzdělání je třeba zmínit, že vysoká vzdělanost za socialismu nepřinášela odpovídající finanční ohodnocení. Běžně docházelo administrativním zásahům vůči možnosti uplatnit vzdělání i podhodnocování výkonového principu (Heitlingerová 1998: 20-21).

Podle Petra Matějů se však účast na „šedé ekonomice“, orientace na rodinu a závislost na soustavě osobních protekcí postupně stala pro životní úroveň a identitu jedince důležitější než vzdělání jedince (Matějů, P., 1992, *Beyond Educational Inequality in Czechoslovakia*. *Czechoslovak Sociological Review* 28: 37-60. IN: Heitlingerová 1998: 21).

² Souhrn ekonomických vztahů, které porušují etické a morální principy a těžko se postihují. Jsou na hranici zákona (např. nezdaněná práce).

Zaměstnání

V Československu platilo právo na práci, které garantoval stát. Každý občan státu v produktivním věku, který byl práce schopný a nespadal do kategorie student či žena v domácnosti, musel prokázat, že je zaměstnaný. V 50. letech prudce narůstá průmyslová výroba, především oblast těžkého průmyslu. Průmyslový pokrok pro občany socialistického Československa znamenal vyhlídky na lepší bydlení, školství, placenou dovolenou nebo důchod pro každého. Ačkoli po válce existovala silná poptávka po pracovní síle, nezaměstnanost byla ještě poměrně vysoká. V roce 1948 ženy tvořily 38 % všech pracujících. V roce 1965 se podíl žen vyšplhal na 45 %. Nárůst zaměstnanosti žen byl zaznamenán především v nezemědělských profesích. Celosvětové zvýšení ženské zaměstnanosti po válce ovlivnila řada faktorů. Během druhé světové války se značně zvýšila poptávka po ženské práci v důsledku toho, že muži byli povoláni na fronty. Po válce se rozvíjelo vzdělání a došlo ke změně žebříčku hodnot i společenské nálady. To vše nahrávalo vyšší ženské zaměstnanosti. Hilda Scottová upozorňuje na nárůst zaměstnanosti vdaných žen, především těch, které měly malé děti nebo byly ve věku, kdy děti plánují. V Československu v roce 1963 podíl vdaných zaměstnaných žen činil 68 % ze všech pracujících žen. Potřeba pracovní síly se shodovala s konceptem, že pouze socialismus může uskutečnit plnou emancipaci žen a že pouze ekonomická nezávislost a začlenění žen do produktivní práce může vést k úspěchu v oblasti ženské emancipace. Autorka poukazuje na to, že žádná země řadící se k Západu vyjma skandinávských zemí nezvýšila tak rychle ženskou zaměstnanost (včetně všech legislativních a sociálních opatření) jako socialistické státy (Scott 1974: 80-84).

Na Západě mnoho žen pracovalo na částečný úvazek. V Československu tento způsob zaměstnání volili spíše studenti a staří lidé. Většina mladých žen se do zaměstnání vracela ihned po skončení mateřské dovolené, jejíž doba trvání činila až tři roky. V první polovině 60. let patřilo mezi feminizované obory zdravotnictví a sociální služby, dále školství, pohostinství, ale také zemědělství a služby vůbec. Narůstal také podíl žen v průmyslu (Heitlingerová 1979: 147-148).

Platy československých žen dosahovaly zhruba 70 % platů mužů. Docházelo k tomu především kvůli investičnímu podhodnocování profesí s vysokou mírou feminizace (Heitlingerová 1998: 20-21).

Některá povolání jsou stále pokládána za typicky ženská, jiná za typicky mužská. Vyšší koncentrace žen v určitých povoláních sama o sobě neustavuje nerovnost pohlaví. Přispívá k ní spíše nerovnost odměn. Ta se projevuje také v odvětvích s převahou žen. V roce 1968

tvořily ženy 42 % pracovníků v průmyslu, avšak 90 % z nich zastávaly pozice z nejnižším platovým ohodnocením (Heitlingerová 1979: 155). Je však třeba podotknout, že podle výzkumů ženy nebyly ochotny zvyšovat si kvalifikaci tak jako muži (Blucha, J., 1966, Kvalifikace žen ve strojírenství, Zprávy státní populační komise no. 1. IN Heitlingerová 1979). V mnoha případech je to způsobeno jejich povinnostmi souvisejícími s péčí o domácnost. Muži mají podle Heitlingerové možnost volby. Mohou se rozhodnout, že se nebudou na domácích pracích podílet a následně se více věnovat sebevzdělávání a zvyšování kvalifikace. Většina žen však tuto možnost za socialismu neměla a očekávalo se, že péče o domácnost je především jejich povinnost. Přibližně čtvrtina žen podle výzkumu provedeném v 60. letech nevykonávala povolání, které by odpovídalo jejímu vzdělání (Srb, V., 1966, Kvalifikace a pracovní podmínky žen nově vstupujících do zaměstnání. Demografie, vol. 8, no. 1. IN: Heitlingerová 1979: 157). Vyšší úroveň vzdělání tedy nemusí pro ženy automaticky znamenat možnost získat prestižnější, lépe placené zaměstnání. Ženy jsou si vědomi toho, že muži jsou na trhu práce žádanější, neboť obvykle nemají tolik povinností stran domácnosti a dětí. Ženy také volí pracovní pozice z nižší odpovědností, aby měly více času na domácí práci. Ženy se ve velké většině případů pohybovaly v rámci firem na nejnižších příčkách příjmů, u mužů to bylo naopak (Heitlingerová 1979: 157).

Podle výzkumu, který byl prováděn právě v 60. letech, zhruba polovina zaměstnaných žen pracuje kvůli nedostatku financí, asi čtvrtina chce zajistit dětem „lepší život“ a necelých 13 % dotazovaných uvedlo, že mají rádi svou práci a nechtějí zůstat doma. Na otázku, zda by ženy zůstaly v domácnosti, kdyby mohly, odpověděla třetina kladně, o něco více žen (35 %) by se však možnosti pracovat vzdát nechtělo. Ukázalo se, že postoje žen k placené práci jsou různé, závislé na věku i druhu povolání. Proto, jak píše Scottová, nelze pro všechny ženy stanovit stejná kritéria emancipace (Scott 1974: 118-119).

Ve 2. polovině 60. let začal být obecně přijímán nový přístup k zaměstnanosti žen. Domácí práce podle tohoto přístupu již nebyly pokládány za okrajové, ale získaly určitý status a společenské uznání. Prvním krokem k zlepšení postavení žen bylo prodloužení placené mateřské dovolené na 26 měsíců a pro rozvedené ženy a vdovy na 35 měsíců. Navíc dalších šest měsíců mohla žena zůstat s dítětem doma, aniž by se musela obávat ztráty zaměstnání. Zvýšilo se porodné, stejně jako přídatky na třetí a čtvrté narozené dítě. Od roku 1973 byly mladým manželským párům za výhodných podmínek poskytovány půjčky. Zaměstnanost žen se mezi lety 1965 a 1970 zvýšila. Dobová rétorika však opomíjela budoucí roli žen ve společnosti a nová legislativní opatření týkající se žen byla představována jako „dar, který ženy dostaly“. Podle Scottové hodnota ženské práce poklesla a nepřijala se opatření, která by

umožnila ženám vybrat si práci podle svého přání. Naopak se posílila představa žen jakožto z poloviny matek a z druhé poloviny zaměstnankyň (Scott 1974: 131).

1.5.3 Harmonizace domácnosti a zaměstnání

Zaměstnané ženy měly v ideálním případě dosáhnout harmonie mezi mateřskou, ekonomickou a občanskou funkcí a prostřednictvím různých periodik byly nabádány, jak toho docílit (Heitlingerová 1998: 25).

Většina žen nezastávala vedoucí pozice, často vykovávaly nepříliš náročná povolání, která jim skloubení rodiny a práce skutečně umožňovala. To byl podle Hany Havelkové také důvod jejich masového vstupu do zaměstnání. Dalším důvodem byla potřeba druhého platu v rodině, jelikož mužův plat často k uživení rodiny nedostačoval (Havelková, H., A Few Prefeminist Thoughts. IN: Funk, Mueller 1993). Rodina se na rozdíl od veřejné sféry pokládala za oblast volnosti a svobody. Ženy v ní dosahovaly určitého stupně autority a navíc ty, které měly děti, získaly legitimní výmluvu, proč nemohou vstoupit do KSČ (Šiklová, J., Are Women in Central and Eastern Europe Conservative? IN: Funk, Mueller 1993). Mnohé ženy nepovažovaly svou „dvojitou směnu“ za jev, který by ze svého života chtěly odstranit, naopak se pokládaly za energické a schopné díky tomu, že zvládaly jak práci, tak domácnost. „Dvojitá směna“ je jimi přijímána jako jejich přirozený úděl. Přesto však trpěly stresem z vyčerpání a nedostatku volného času (Heitlingerová 1998: 26).

Vzhledem k tomu, že se stále zvyrazňoval konflikt mezi mateřskou péčí a potřebou žen realizovat se v zaměstnání, KSČ na svém sjezdu v roce 1962 přislíbila, že bude pokračovat ve zvyšování životních standardů rodin s dětmi. Příjem obyvatel měl být zvýšen tak, že rostoucí zátěž stran výdajů na vzdělání a péči o děti bude převedena a společnost. Podle plánů mělo dojít ke zvýšení počtu míst v jeslích a školkách tak, aby 70-75 % dětí ve věku od tří do pěti let mohlo být umístěno v těchto zařízeních. Počítalo se s tím, že matky budou chodit do zaměstnání, a podílet se tak na ekonomickém růstu. Plánován byl také rozvoj služeb, které ženám pomohou udržovat domácnost tak, aby samy měly méně povinností po příchodu ze zaměstnání (Scott 1974: 111).

Stížnosti na „dvojitou směnu žen“ však přetrvávaly. Navíc se ukazuje nízká úroveň služeb, která je na venkově ještě horší než ve městech. Nezlepšily se hygienické podmínky v závodech, ani technické vybavení, které by ženám práci ulehčilo. (Scott 1974: 113).

Klíčovými otázkami, které se probírají na veřejnosti i v médiích, zůstává, zda ženy skutečně chtějí pracovat a zda jim zaměstnání přináší pocit rovnosti a emancipace. Spekuluje se o tom, jestli by nebylo z ekonomického hlediska výhodnější, aby méně kvalifikované ženy zůstaly

v domácnosti, protože by to pomohlo snížit výdaje za péči o děti v předškolních zařízeních a odstranit absenci žen v době mateřské dovolené. Čím dál zjevnějším se stává konflikt mezi mateřskou rolí ženy a jejím zaměstnáním. Diskutuje se o tom, zda je správné umístit do předškolního zařízení dítě mladší tří let. Jelikož jsou místa v jeslích navíc omezená, zvažuje se, zda by přednost měly pro své děti získat matky s vyšší kvalifikací, které jsou schopny více přispět k vytváření společenských hodnot, nebo ženy, které mají mnoho dětí a potřebují je zabezpečit, a tudíž chodit do zaměstnání. Jako další problém se ukazuje to, že ačkoli mají ženy a muži rovný přístup ke všem povoláním, ženy s vysokoškolským vzděláním stále zastávají minimum prestižních postů. Podíl žen na pracovních pozicích, kde je pobírán nízký plat, je mnohem vyšší než podíl mužů. Posledním důležitým okruhem je otázka volného času žen a toho, nakolik by se měli domácí práce rozdělit také mezi ostatní členy rodiny (Scott 1974: 115-116).

Pro předškolní děti byly k dispozici jesle (pro děti ve věku od šesti měsíců do tří let) a školky (od tří do šesti let věku). Jak píše Hilda Scottová, tato zařízení nesloužila jen jako pomoc pracujícím matkám, ale také měla být prospěšná pro děti, které se zde naučily být součástí kolektivu. Děti zde mohly získat mnoho podnětů a možností ke hře, o které by doma byly ochuzeny. Po Druhé světové válce byla síť školek přeměněna a došlo k jejímu rozšíření (Scott 1974: 92-93).

Pediatři, psychologové nebo ředitelé dětských domovů postupně přichází s tím, že ačkoliv je kolektivní výchova důležitá, což odpovídalo i duchu doby, důležitost rodiny je nezastupitelná. Ozývají se hlasy volající po opětovném přezkoumání politiky, která upřednostňuje institucionální péči. Kolektivní život má své výhody, ale jen jako doplněk rodinného života, nikoli jako jeho náhrada. Ukazuje se, že pokud je dítě mladší tří let v jeslích osm a více hodin, neobejde se to bez fyzických i emočních příznaků (Scott 1974: 108).

Objevily se dokonce návrhy, že za podmínek, kdy zařízení pro předškolní děti jsou nedostatkovým zbožím, by měl stát vyplácet ženám, které o své děti pečují doma, finanční příspěvek. Ze statistik vyplývalo, že pokud budou navýšeny kapacity v jeslích a mateřských školkách a matky malých dětí se budou moct zapojit do pracovního procesu, pro stát to bude ve výsledku ekonomicky výhodnější (Scott 1974: 126-127).

1.5.4 Pomoc ženám

Jak pracující ženy, tak ženy na mateřské dovolené měly být podporovány státem. Ty první skrze zvýhodněné pracovní podmínky, druhé prostřednictvím finanční podpory. Od roku 1951 byla matkám poskytována prenatální a postnatální péče zdarma bez ohledu na to, zda jsou

pojištěny či nikoliv. Vláda podporovala placenou mateřskou dovolenou a školství, poskytovala státní byty a garantovala práci, což oceňovali občané, kteří zažili předválečnou chudobu a následnou bídu během války (Scott 1974: 89).

Odborové organizace dosáhly například toho, začala platit pravidla, podle nichž ženy nesmí zvedat těžká břemena nebo stát při práci, která by se stejně tak dala vykonávat vsedě. Některé podniky poskytovaly ženám možnost práce na zkrácený úvazek (Scott 1974: 103).

1.5.5 Emancipace, rovnoprávnost

Jak už jsem výše zmínila, na základě marxisticko-leninského stanoviska, které Československo přijalo za své, převládal názor, že odstranění soukromého vlastnictví, účast žen na placené práci a převedení břemene domácích prací na společnost automaticky vyústí v emancipaci (Heitlingerová 1998: 23). Ženská emancipace však byla spojena nejen se socialistickým kolektivismem, ale i s tradicionalismem předsocialistického období. Aby mohla probíhat extenzivní industrializace, bylo třeba zajistit dostatečnou pracovní sílu, již mohly tvořit také ženy, a to za předpokladu, že bude zajištěno dostatečné množství potřebných institucí (zajišťující např. předškolní péči o děti) a také sociální podpora matek. Sociální zabezpečení, které stát poskytoval, se stalo jedním z důležitých nástrojů pro udržování státní legitimacy. Stát jej poskytoval jako jediný subjekt (Heitlingerová 1998: 23).

Komunisté prohlašovali, že podporují emancipaci žen. Nikdy však neprojevovali nesouhlas vůči tradičním stereotypům a tradiční dělení rolí se spíše těšilo jejich podpoře (Heitlingerová 1998: 24-25).

V souvislosti s emancipací nelze opomenout právo žen podstoupit potrat. V prosinci 1957 došlo v Československu k legalizaci potratů. K této významné právní a společenské změně přistoupily také další socialistické státy, jednalo se o obecný postup socialistických zemí, nikoli o individuální plán Československa. Jako hlavní důvod k tomuto kroku se udávala potřeba snížit počet nelegálních potratů. V roce 1952 byl v Československu povolen potrat ze zdravotních důvodů, počet ilegálních potratů se odhadoval na 100 tisíc ročně (Scott 1974: 103-104). Zákon povoloval potraty provedené během prvních dvanácti týdnů těhotenství, a to pouze pro ženy v pokročilém věku a s vyšším počtem již narozených dětí a dále pro ženy, jejichž manžel zemřel nebo se stal invalidním. Do skupiny žen, jimž se povolovalo potrat podstoupit, patřily také rozvedené a svobodné ženy, ženy v obtížné ekonomické situaci a ženy, které byly znásilněny. Žena, která chtěla potrat podstoupit, byla povolána před komisí. Přibližně rok po zavedení zákona o potratech se objevil problém spočívající v příliš vysokém počtu potratů, o něž ženy zažádaly. Podle některých názorů měly být počty povolených

potratů znovu omezeny. Interrupční komise byly pověřeny novými úkoly, například měly přesvědčovat mladé lidi o tom, že dítě do rodiny je pozitivní přínos, jemuž se nemusí bránit. Od roku 1963 se pravidla pro potraty zpřísnila, například ženy musely předstoupit před potratovou komisi v obvodu, kde žily. (Scott 1974: 141). Tato pravidla spolu s prodloužením mateřské dovolené a snížením věku pro odchod do důchodu u žen se třemi a více dětmi pomohla zvýšit porodnost v následujících dvou letech. Počty potratů ve druhé polovině 60. let opět narůstaly, porodnost silně klesala. Ukazuje se, že pouze vhodné podmínky pro mladé manželské páry a osvěta stran antikoncepce mohou snížit počet potratů (Scott 1974: 143).

Jak uvádí Heitlingerová, potrat byl hlavní metodou omezení porodnosti. Antikoncepční prostředky nebyly příliš rozšířené, panoval názor o škodlivosti hormonální antikoncepce a umělé přerušení těhotenství se v mnoha případech jevilo jako nejschůdnější cesta (Heitlingerová 1998: 27).

Knihy napsané za socialismu a určené ženám odráží dobový pohled na ženu, její postavení a ženskou emancipaci. Uvedu příklad³ z redakčního úvodu knihy *Žena v dnešní rodině* (Matulová 1976: 9-11): „Podíváme-li se na ekonomické i právní postavení ženy v socialistické společnosti z hlediska minulosti, můžeme být spokojeni. Je to doslova přehled úspěchů. Žena u nás má všechna práva jako muž, jsou jí otevřeny všechny možnosti k jakékoli společenské angažovanosti.“ „Socialistický stát poskytuje ženě jako pracovníci i ženě matce řadu dalších výhod i sociálních opatření, které ji poněkud zvýhodňují a které jsou výrazem ocenění její významné společenské úlohy.“ Je zde rozvíjena myšlenka toho, že význam ženy – pracovnice byl až příliš stavěn do popředí a zapomínalo se na význam ženy při formování dítěte a udržování rodiny. Žena je v úvodu knihy charakterizována jako centrální osobnost rodiny a rodinného života, která plní roli psycholožky, vychovatelky a je to ona, kdo většinou zařizuje domov. Ačkoli kniha vyšla v 70. letech minulého staletí a já se zabývám léty šedesátými, je podle mě vhodnou ukázkou socialistického diskurzu týkajícího se ženské otázky a emancipace.

Žena mohla volit a měla také další pravomoci jako muž – směla studovat, pracovat, vykonávat mužská povolání. Feminismus však byl pokládán za západní ideologii, a tudíž neměl v socialistické společnosti místo. Uvědomělé členky komunistické strany považovaly feminismus za buržoazní ideologii, jejímž cílem bylo třístit jednotný boj dělnické třídy proti třídními nepříteli a kapitalismu (Šiklová, J., *Jiný kraj, jiné ženy*. Respekt 13/96. Str.17).

³ Knihu napsala pod pseudonymem „Nina Matulová“ česká socioložka Jiřina Šiklová, která v té době nesměla publikovat. Na úvodním textu, z nějž cituji, se nepodílela.

1.6 Gender v médiích

Ačkoli by se mohlo zdát, že média reflektují to, co vyžadují sami diváci (čtenáři, posluchači), je tomu tak pouze z části. I když se média snaží pokrýt široké spektrum témat pro diváky (čtenáře, posluchače), na něž se jako na cílovou skupinu zaměřují, vždy existuje skupina lidí, která takzvaně „nastoluje agendu“, jinými slovy určuje, co je důležité a v jakém pořadí to bude prezentováno (Philips Philips, P., Censored 1998. IN: Renzetti, Curran 2003: 183). Dochází k tomu ve všech médiích, časopisy nevyjímaje. Byla to právě redakce Vlasty, která určovala, jak bude psát o ženách a na co se v souvislosti s nimi zaměří.

Vliv médií je ještě posílen tím, že mnoho lidí tráví velkou část svého volného času jejich sledováním, a média tak utváří jejich názory a postoje. Pokud dotyčný člověk přijímá informace z médií nekriticky, vliv médií na jejich porozumění světu je skutečně velký. (Renzetti, Curran 2003: 184-5).

1.6.1 Časopis Vlasta

Vlasta je časopis stojící především na ideologických pozicích. S nástupem komunistického režimu do tohoto časopisu začala pronikat politická témata, některá čísla Vlasty obsahovala například politické projevy (Osvaldová 2004: 52). Nejprve nesla Vlasta podtitul „list Výboru československých žen“. Roku 1968 je založeno vydavatelství ústředního výboru Českého svazu žen MONA, v němž Vlasta vychází.⁴

Časopisy pro ženy obvykle šíří „kult ženskosti“, zájem žen o vlastní vzhled a vztahy, převážně s opačným pohlavím (Renzetti, Curran 2003: 187). Kategorii Vzhled ve svém výzkumu zachycuji, vztahy žen, pokud se nejedná o manželské či rodinné, můj výzkum nereflektuje.

Je třeba pamatovat, že ženské časopisy vytváří vlastní genderové představy a ideály. Jedná se právě o zmiňovanou konstrukci femininity na stránkách časopisů, která je předmětem mého výzkumu. Časopisy se například od denního tisku liší tím, že se snaží zaujmout specifické segmenty obyvatelstva (Renzetti, Curran 2003: 187). Vlasta, která začala vycházet roku 1947, byla de facto jediným časopisem pro ženy vycházejícím za komunismu v Československu, nepočítáme-li Praktickou ženu či časopis Žena a móda, které jsou však novější než Vlasta

⁴ MONA – vydavatelství. [online]. Dostupné z: http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=61207&title=MONA&s_lang=2

(Osvaldová 2004: 52). Vlasta tak představuje jedno ze zásadních periodik z hlediska vlivu na československé čtenářky.

Časopis Vlasta sloužil jako oficiální věstník Československého svazu žen.⁵ Proto informoval o člencích svazu a přinášel rozhovory s nimi. Dále se na stránkách Vlasty objevují rady ženám, především z oblasti mateřství a péče o domácnost. Mnoho článků ukazuje, že ženy se uplatňují v mužských povoláních a celkově jsou emancipované. Ve skutečnosti ale existuje „dvojitá směna“ žen - péče o domácnost a zároveň zaměstnání. Ve Vlastě jsou zastoupeny ženy, které obojí zvládají, což ale ne vždy působí věrohodně.

⁵ Vlasta (časopis). [online]. Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vlasta_%28%C4%8Dasopis%29>

2 Empirická část

2.1 Výzkumná strategie

Ve svém výzkumu jsem využívala metodu zvanou kvantitativní obsahová analýza. Tato metoda slouží ke zkoumání mediálních obsahů prostřednictvím jejich kvantifikace. Postup vychází ze společenskovedních metod měření a kvantifikace a při jeho použití se mediované obsahy zkoumají s ohledem na několik vybraných znaků. Jedná se o vysoce strukturovanou metodu, s čímž souvisí i vysoký stupeň ověřitelnosti. Popis mediovaných obsahů, který je výsledkem analýzy, by měl být systematický a intersubjektivně ověřitelný. Systematický znamená, že všechny mediální obsahy budou zpracovány stejným způsobem. Intersubjektivně ověřitelný znamená, že ostatní výzkumníci budou schopni při aplikaci mých výzkumných metod reprodukovat mé výsledky (Schulz, Scherer, Hagen, Reifová, Končelík 2004: 34). S ohledem na tyto skutečnosti jsem definovala proměnné.

Kvantitativní analýza jako výzkumný proces má několik etap. Volbu vzorku obsahu, vytvoření kategorií vnějších referentů, volbu jednotky analýzy obsahu, spočítání frekvence zvolených jednotek obsahu až po kvantifikaci výsledků. Tato analýza je vhodná pro výzkum většího množství textů. Já budu analyzovat celkem šest čísel časopisu Vlasta, a to dvě čísla v každém z let 1962, 1964 a 1969.

Předmětem mé studie je to, jak se o ženách ve sledovaném období psalo ve Vlastě, resp. jaké druhy vět o ženách se zde vyskytovaly. To může mít vliv na následné vnímání ženství, a to jak ze strany samotných žen, tak i celé společnosti. Je třeba, aby výzkumník odvozoval významový systém z obsahu, spíše než si vytvářel vlastní (McQuail 2007: 309). Tím jsem se snažila řídit, a proto volbě kategorií předcházelo pročtení daných čísel Vlasty.

Na začátku kvantitativní obsahové analýzy musí být stanovena výzkumná otázka, na jejímž základě se stanoví proměnné. Moje výzkumné otázky zní:

Jak byla zobrazována femininita ve Vlastě? / Jaký obraz ženy se na stránkách Vlasty objevoval?

Byla zde žena prezentována spíše jako bytost orientovaná „dovnitř“ (na rodinu, domácnost), nebo „navenek“ (veřejná sféra)?

Ukazuje se zde žena spíše v tradiční, nebo moderní roli?

Na základě seznámení se s časopisem *Vlasta*, relevantní literaturou a s ohledem na své výzkumné otázky jsem vytvořila kategorie, které budu ve své práci sledovat. Výsledkem mé práce by měla být informace o tom, která oblast ve sledovaném vzorku převažuje a v jakém poměru jsou vůči sobě navzájem. Následně se pokusím interpretovat, jaké mohl mít daný převažující obraz ženy důsledky.

2.2 Technika sběru dat

Při sběru dat v archivu mi sloužila tzv. kódovací kniha (uložená v počítači), nutná součást každé obsahové analýzy. V ní jsou zachyceny jak identifikační proměnné (definice čísla časopisu), tak analytické proměnné, které slouží při analýze dat. Při šetření se charakteristiky každé kódovací jednotky převádí pomocí kódovací knihy do podoby číselných hodnot a zanesou se do políček záznamového archu (Schulz, Scherer, Hagen, Reifová, Končelík 2004: 49-50).

2.3 Průběh výzkumu, volba kódovací jednotky

Jako kódovací jednotku výzkumu jsem si stanovila větu a souvětí, které jsou součástí článků ve *Vlastě*. Během výzkumu jsem přečetla veškeré články ve vybraných číslech *Vlasty*⁶ a věty se zmínkou o ženě (ženách) zanesla do kódovací knihy. Nakonec jsem však ne všechny věty využila do svého výzkumu. Pokud neodpovídaly mnou stanoveným kategoriím (viz níže), byly z výzkumu vyloučeny.

Kódovala jsem jak věty, kde se přímo vyskytlo slovo „žena“,⁷ tak i ty, kde je z kontextu zřejmé, že vypovídají o ženách.⁸ Dále jsou součástí mého výzkumu věty pronesené ženami. Mohlo by se zdát, že celá *Vlasta* jakožto ženský časopis je o ženách. Není tomu tak a z mého výzkumu vyplynulo, že je zde dokonce mnoho článků, v nichž se o ženách vůbec nepíše, ačkoli jsou pro ženy primárně určené. Například ve *Vlastě*, která vyšla 10. října 1962, bylo 16 z celkových 35 článků bez jediné zmínky o ženách a v rámci analyzovaných čísel se nejedná o výjimku.

Nejprve jsem zvažovala, že kódovací jednotkou mého výzkumu bude článek. Uvědomovala jsem si skutečnost, že články mnohdy nelze kategorizovat jednoznačně (různí výzkumníci by je řadili do různých kategorií), což by ale v případě obsahové analýzy zkreslovalo celý

⁶ Do výzkumu nezahrnuji titulní stranu ani popisky fotek obsahující obvykle několik nerozvitých vět.

⁷ Například: *Vdaná žena, bez ohledu na stáří, se pokládala za usedlou a podle toho se také strojila.*

⁸ Například: *Je to proto, že nejen pomaleji stárneme, ale zbavujeme se i předsudků, které nám vnucovaly v určitém věku určitý styl oblékání.*

výzkum. Proto jsem se rozhodla rozčlenit obsah ještě podrobněji – na jednotlivé věty a souvětí. Ty jsem nejprve řadila do mnoha různých kategorií, později jsem se rozhodla počet kategorií zúžit, což by mělo být spíše ve prospěch mé práce. Mým původním záměrem bylo obsáhnout ve výzkumu všechny věty o ženách a vytvořit dostatečné množství kategorií pro pokrytí různých „podob“ femininity. Nakonec jsem vytvořila několik kategorií a podkategorií.

Rozhodla jsem se nezahrnovat do výzkumu věty o konkrétních profesích žen (vyloučila jsem je z výzkumu, tudíž nejsou ani v kategorii Nezařazeno). Usoudila jsem, že jsou relevantní spíše pro sociologický výzkum než pro výzkum genderový. Jedná se například o větu: *Zjara pracovala ve stavební četě, za pár let přešla do pískovny. Za předpokladu, že by věta zněla následovně, využila bych ji do výzkumu: Zjara pracovala ve stavební četě, což pro ni bylo náročné vzhledem k tomu, že vychovávala malého synka.*

Jsem si vědoma toho, že může dojít k nepřesnostem. Pokud by se například ve Vlastě vyskytoval dlouhý článek obsahující mnoho vět o Československém svazu žen, ve výsledku to vzhledem k velikosti vzorku může působit tak, že Vlasta se ve velké míře věnovala veřejnému působení žen. Přesto si však troufám tvrdit, že četnost vět z dané kategorie vypovídá mnohé o tom, jak Vlasta psala o ženách.

Podkategorie jsem vytvářela tam, kde k tomu vybízel obsah. Nesnažila jsem se je stanovit v každé kategorii, pouze tam, kde jejich zavedení danou kategorií zpřehlednilo.

Jelikož se jedná o kvantitativní výzkum, nebudu se dopodrobna věnovat analýze toho, jaké věty se zde objevovaly. Zaměřím se na výskyt jednotlivých kategorií, které popíši v následující kapitole.

2.4 Charakteristika proměnných

Během práce s textem v časopisu Vlasta jsem dospěla k závěrů, že se zde vyskytují jisté pravidelnosti stran toho, jak se píše o ženách. Na jejich základě jsem vytvořila kategorie a podkategorie, které v rámci výzkumu představují proměnné. Každá kódovací jednotka se zařazuje ve vztahu ke každé relevantní proměnné (Schulz, Scherer, Hagen, Reifová, Končelík 2004: 38).

Stanovila jsem tyto proměnné:

- I. Žena a harmonizace domácnosti a zaměstnání
 - o I.a Jesle, školky
 - o I.b Mateřská dovolená
- II. Důraz na profesionalitu žen

- II.a Vzdělání, kvalifikace
- II.b Ocenění žen
- III. Tradiční očekávání
 - III.a Děti, rodina, manželství
 - III.b Vzhled
 - III.c Domácí práce
- IV. Emancipace, rovnoprávnost
- V. Pomoc ženám
 - V.a Sociální pomoc ženám
 - V.b Ohled na zdraví žen
- VI. Žena a technika
- VII. Žena a veřejné působení
 - VII.a Ženy v politice
 - VII.b Ženy v ženských organizacích
- VIII. Žena a koníčky
- IX. Nezařazeno

I. Harmonizace domácnosti a zaměstnání

Do této kategorie řadím všechny věty, které zahrnují informaci o ženě a tom, jak se snaží skloubit zaměstnání a domácnost. Vzhledem k úrovni vybavení domácností v 60. letech domácí práce trvaly ženám, které je většinou měly na starosti, mnohem déle než dnes. Nejen proto bylo pro mnoho žen značně obtížné docílit jisté harmonie mezi těmito dvěma oblastmi a Vlasta často psala o tom, jak toho dosáhnout, případně o ženách, kterým se to již podařilo. Od žen se očekávalo, že obě oblasti skloubí a v obou budou úspěšné. V odborné literatuře se tento fenomén, kdy ženy chodí do zaměstnání a po něm vykonávají domácí práce, nazývá „dvojitá směna“.

Téma, které s tím souvisí, jsou jesle a předškolní péče vůbec. V 60. letech se hodně diskutovalo o tom, že stát by měl ženám umožnit chodit do zaměstnání a pomoci jim právě prostřednictvím rozšíření počtu jeslí a školek. Jejich nedostatek byl pokládán za celospolečenský problém. Ve některých případech měly podniky své vlastní školky, bylo to však spíše výjimkou. Většinou poptávka po předškolních zařízeních převyšovala nabídku a ženy často píšou do časopisu Vlasta a upozorňují na tento problém.

Rozhodla jsem se sem přidávat také věty týkající se mateřské dovolené, jelikož tento fenomén je úzce spjat právě s harmonizací rodiny a zaměstnání. Její existence, absence, délka, výše finanční podpory – to vše má vliv na matku a dotýká se jak domácnosti, tak zaměstnání.

Rétorika časopisu povzbuzuje ženy v tom, aby chodily do zaměstnání. Píše se v něm o ženách úspěšných ve svých oborech, o umělkyních stejně jako o ženách pracujících ve spíše technicky zaměřených oborech. Nápadně často se zde klade důraz na to, aby žena dělala svou práci dobře, na vysoké úrovni, vzdělávala se a zvyšovala si kvalifikaci. O tom už v další kategorii.

Příklady vět z této kategorie:

Doba, po kterou byla matka dle návrhu doma, se bude započítávat jako dosud pro účely pracovní právní, nemocenské pojištění a důchodové zabezpečení.

Kdyby tento úkol - ostatně budování jeslí je vládou určený úkol - mohly splnit ženy, dávno by jesle už stály.

Jedenáct let už takto stojí u jedné práce, dceru tu vychovala.

II. Důraz na profesionalitu žen

Při četbě Vlasty si nelze nevšimnout toho, že ženy jsou nabádány, aby byly úspěšné v tom, co dělají. To je patrné ať už díky článkům, v nichž se píše o ženách, které získaly určitá ocenění (např. Brigáda socialistické práce) nebo z článků o ženách, které se vlastní pílí a sebezdokonalováním vypracovaly a staly se odbornicemi. Bývá zde zmiňováno, že pomáhají dalším kolegům nebo že stále studují a chtějí se zlepšovat. Tato tendence je ve Vlastě natolik výrazná, že jsem se rozhodla pro ni zavést speciální kategorii. Taky vzdělávání žen je tématem, které nesmím v případě této kategorie opomenout.

Ženy by podle mnohých článků ve Vlastě neměly stát v pozadí, jsou schopné a stát je potřebuje. Ženy nejsou pobízeny, aby zaměstnání přenechaly mužům a věnovaly se výhradně domácnosti. Nepatří podle rétoriky Vlasty k občanům „druhé kategorie“, nejsou ani upozaděné. Musí na sobě pracovat, a tak dosáhnout uznání. Cokoli ženy dělaly, měly zvládat *profesionálně*.

Přiřazuji sem i věty týkající se vzdělávání obecně, protože v širších souvislostech vyjadřují snahu o to, aby se ženy zdokonalovaly po intelektuální stránce a v budoucnosti pracovaly a

byly soběstačné. Zároveň pak mohou být přínosem pro společnost. Aby se mohly stát profesionálkami ve svém oboru, musí se vzdělávat.

Jak už jsem zmínila výše, nekódovala jsem věty o konkrétním profesním zaměření žen. Avšak jakmile ve větě se objevila informace o tom, že se na ženu kladou určité nároky, její práce se cení, žena je motivována, byly věty členěny do této kategorie.

Opět na základě obsahu byly v rámci této kategorie vytvořeny podkategorie „Vzdělání, kvalifikace“ a „Ocenění žen“. Do kategorie „Ocenění žen“ řadím věty, v nichž jsou ženy oceňovány, nebo samy oceňují sebe či jiné ženy. Nemusí se jednat přímo o získání konkrétního ocenění ve smyslu vyznamenání, stačí náznak toho, že ženská práce je vyzdvihnuta. Například: *Psala romány, překládala Goetha, ale největší pozornost vzbudily její vzpomínky na Heinricha Heina.*

Mnohdy se ve Vlastě vykytovaly věty, kde ženy samy hovoří o svých úspěších, profilují se jako sebevědomé, například: *V mnoha věcech mám dnes jasno a případům, s nimiž se setkávám, rozumím lépe a do hloubky.* Také zde jsem přiřazovala kategorii Ocenění žen, jelikož žena oceňuje sebe sama.

Příklady vět z této kategorie:

Instruktorky prochází mezi židlemi, trpělivě ukazují začkám, jak nejlépe držet jehlici, radi, opravují.

Na žádost pracoviště sestra přesluhuje a má radost, že si její práce všichni tak váží.

Pokud mě budou potřebovat, zůstanu v práci ráda.

III. Tradiční pohled

Také tradiční role jsou od ženy očekávány a Vlasta to reflektuje. Do této kategorie řadím věty, které obsahují tradiční pohled na to, jak by se žena měla chovat a co by měla dělat. Jelikož se jedná o rozsáhlou kategorii, stanovila jsem v rámci ní tři podkategorie, a to „Děti, rodina, manželství“, „Vzhled“ a „Domácí práce“.

Patří sem věty o tom, že žena by měla být dobrou hospodyní, kuchařkou, manželkou, matkou apod. Měla by být krásná a pečovat o svůj vzhled. Rodina a děti jsou pro ni prioritou. Měla by se starat o manžela a zajímat především o svou rodinu. Řadím sem prezentování ženy jakožto „strážkyně rodinného krbu“. Jedná se o tradiční obraz ženy, jak jej chápala měšťanská společnost.

Příklady vět z této kategorie:

Shýbla se nad okrajem dětské postýlky a láskyplně se zahleděla na spící Kusum.

Chlapci nosí dlouhé vlasy, děvčata zas minisukně.

Když už musím k doktorovi, tak drobný nákup také obstarám.

IV. Emancipace, rovnoprávnost

Žena je ve Vlastě v některých případech charakterizována jako nezávislá bytost, jako tvůrce své budoucnosti, která má mnoho možností a záleží na ní, jak s nimi naloží. Do této kategorie řadím moderní názory o spolupráci mužů a žen a jejich rovnoprávnosti. Rozhodla jsem se přidat sem také téma interrupce. Důvodem pro mě bylo to, že ačkoli ženy, které se pro umělé přerušování těhotenství rozhodly, musely předstupovat před tzv. interrupční komise, měly do jisté míry právo samy se rozhodnout, zda si dítě nechají. V některých západních zemích to ještě v 60. letech nebylo běžné.

Vlasta v některých svých člancích zaujímá postoj, že žena by měla mít stejná práva jako muž a že není v pořádku, aby ženy byly „občanky druhé kategorie“. Toto reflektuji prostřednictvím kategorie IV.

Příklady vět z této kategorie:

Denní mzda zemědělského dělníka, pracujícího na církevních pozemcích, dělala koncem minulého století 40-80 krejcarů, ženám se platilo pouze 25-50 krejcarů.

A zase právě účast mužů a žen na socialistické výstavbě pomáhá měnit jejich vzájemné vztahy a vztahy v rodině.

Ačkoli některé věty (nejen) této kategorie jsou silně ideologicky zabarvené, řadím je sem, jelikož z pohledu genderu přináší jistý pokrok v pohledu na ženy a jejich společenské postavení.

Uvědomuji si jejich tendenčnost, avšak přesto zahrnují aspoň teoretickou snahu o zrovnoprávnění žen. O praktickém naplnění by se dalo polemizovat a z literatury spíše vyplývá, že v komunistickém Československu ve skutečnosti neměly ženy stejná práva jako muži. Legislativně byla jejich rovnoprávnost ošetřena, stále však dostávaly například nižší platy za stejnou práci nebo neměly vzhledem k mateřství stejné šance na realizaci kariéry

(Čermáková, M., Sociální postavení ženy v československé společnosti. IN: Havelková 1992: 52).

V. Pomoc ženám

Ve Vlastě jsem se setkala s občasným výskytem vět týkajících se toho, že ženám by se mělo pomáhat. Pomoc ženám jsem rozčlenila na dvě podkategorie: Sociální pomoc ženám a Ohled na zdraví žen. Chtěla bych podotknout, že jsem nekódovala všechny věty, v nichž je naznačena pomoc ženám, takových je ve Vlastě velmi mnoho. Zaměřila jsem se výhradně na dvě výše zmíněné podkategorie. Sociální pomocí rozumím podporu žen, a to především materiální (nepatří sem příspěvky, které pobírá žena na mateřské dovolené). Může se jednat například o poskytnutí azylu nebo zajištění pečovatelky pro děti, na něž nezbylo místo v jeslích.

Věty z podkategorie Ohled na zdraví žen obsahují informaci například o odlišnosti ženského a mužského organismu a nutném vytvoření speciálních podmínek pro ženy v zaměstnání či během těhotenství. Nepatří sem veškeré věty týkající se tématu zdraví, pouze ty, v nichž se poukazuje na to, že ženy jsou jinak fyzicky disponované než muži, což by se mělo zohlednit.

Příklady vět z této kategorie:

V Gottwaldově se usiluje o to, aby byl vybudován domov pro osamělé matky.

Devět metrů z rukou ženy den co den v době letu člověka do vesmíru, to není správné.

VI. Žena a technika

Do této kategorie jsou řazeny věty a souvětí, v nichž se hovoří o ženě pracující se stroji a dalšími technickými zařízeními. Patří sem také zaměstnání technického charakteru. Zavedení této kategorie předcházela fakt, že výskyt tohoto tématu ve Vlastě se jevil jako poměrně četný ve srovnání například s dnešními ženskými časopisy. Kategorie je zajímavá v porovnání s tradičním obrazem ženy. Skutečnost, že se v oblíbeném ženském časopise psalo o ženách v souvislosti s technikou, o tom, jak s ní pracují a že například dosahují úspěchů na tomto poli, o rétorice tehdejší Vlasty mnoho napovídá.

Příklady vět z této kategorie:

Uč se řídit a opravovat stroje.

Najet do uličky a vyrovnat prefabrikáty s přesností na 1 cm je pro ní maličkostí.

VII. Žena a veřejné působení

Fenomén veřejného působení žen je aktuální dodnes a obecně se má za to, že ve veřejných funkcích je nedostatek žen. Proto jsem tuto kategorii nemohla opomenout ve své práci. Řadím sem ženy v politice, ve státních institucích či ženských spolcích a ty, které se aktivně účastní veřejného života. Prostřednictvím analýzy se ukáže, jaký prostor Vlasta věnovala tomuto tématu.

Vzhledem k vysokému výskytu vět a článků, které jsou zaměřeny na působení žen v ženských organizacích, mi připadalo adekvátní stanovit kódy odlišující „Ženy v politice“ a „Ženy v ženských organizacích“. Díky tomu lze analyzovat, a co se Vlasta zaměřovala při psaní o ženách ve veřejných funkcích.

Příklady vět z této kategorie:

Ženská organizace je přitažlivá tam, kde ženy neznají její možnosti, které jim dává pro řešení otázek pro ně i jejich rodiny.

Beseda s místopředsedkyní sněmovny lidu Marií Mikovou byla zorganizovaná ČSŽ.

Festival je pořádán pod záštitou princezny Shahnaz.

VIII. Žena a koníčky, volný čas

V odborné literatuře zabývající se genderovou tematikou převládá názor, že ženy nemají vzhledem k povinnostem v domácnosti a mnohdy také zaměstnání na koníčky čas. Proto je třeba vytvořit kód, který by zaznamenal, zda se psalo o ženách a jejich zálibách. Důležitým faktorem pro zálibu je volný čas a svobodná vůle a chuť danou činnost provádět. Zahrnovat sem budu věty splňující tato kritéria a nikoli například výroky o ženách a vaření, pokud není jasně řečeno, že se jedná o zálibu.

V případě některých vět není zřejmé, zda se kupříkladu jedná o domácí práci nebo koníček. („*Já ušiju záclonky,“ hlásí se paní Sýkorová.*“) Vždy jsem se snažila vycházet z kontextu

celého článku a větu pak co nejpřesněji zařadit. V tomto případě věta dostala kód VIII. – Žena a koníčky. Rozhodla jsem se řadit sem také věty signalizující nedostatek volného času žen.

Příklady vět z této kategorie:

Ráda sportuji a hraji košíkovou.

Přály bychom takovéhle vypřažení ze všech denních starostí, zdravý oddech a uvolnění aspoň jednou týdně všem našim ženám.

IX. Nezařazeno

Poslední kategorie obsahuje věty, které jsem nezařadila do žádné z výše uvedených kategorií. Obsahovaly však zmínku o ženě či ženách. Věty o konkrétních profesích žen, které se nedaly zahrnout do některé z výše popsaných osmi kategorií, byly z výzkumu vyloučeny. Nejsou tedy ani v kategorii IX.

2.5 Výběr vzorku, prostředí výzkumu

Sběr dat potřebných pro můj výzkum probíhal především v archivu Národního muzea, který sídlí v pražské Stromovce. Zde mají k dispozici všechna čísla týdeníku Vlasta od roku 1947, kdy začal vycházet pod tímto názvem.

Rozhodla jsem se, že pro svůj výzkum vyberu časopisy Vlasta, které vyšly v průběhu 60. let. Náhodně jsem si určila roky 1962, 1964 a 1969. Celkem jsem si z každého roku opět náhodně vybrala dva měsíce a zvolila jsem si, že budu pracovat vždy s druhým číslem, které v daném měsíci vyšlo. Vzhledem k rozsahu mé práce a časovým možnostem by to mělo být dostačující. Analyzovala jsem čísla z těchto měsíců: V/1962, X/1962, I/1964, VII/1964, IV/1969, VIII/1969.

2.6 Metody vyhodnocování a interpretace zobrazovaných dat

Vyhodnocování jsem prováděla na základě kódování a následného zařazování dat do tabulek. Výsledkem práce bude to, jaký „typ femininity“ se ve Vlastě vyskytoval nejčastěji. Zobrazovaná data by bylo možno porovnávat mezi sebou v rámci jednotlivých let. I to by jistě mělo svůj význam, jelikož 60. léta nebyla homogenním obdobím, proměňovala se během nich politická situace a uvolněnou atmosféru Pražského jara ukončil vpád vojsk Varšavské smlouvy na naše území. Můj výzkum zahrnuje jak čísla Vlasty z období před rokem 1968, tak po něm. Nakonec jsem se však rozhodla interpretovat data za celá 60. léta dohromady.

Dospěla jsem k tomuto kroku především proto, že časopis Vlasta v roce 1969 byl již podstatně delší (přibližně dvojnásobně), než předchozí analyzované ročníky 1962 a 1964. Porovnávání let mezi sebou by z toho důvodu nebylo objektivní.

2.7 Analýza dat

V této části uvedu výsledky obsahové analýzy, které budou mít podobu tabulek. Postupně se vyjádřím k souhrnné tabulce obsahující všechny kategorie i samostatně k jednotlivým kategoriím a podkategoriím.

Celkem jsem kódovala 428 vět. To je 87 % všech vět se zmínkou či vazbou k ženě, které se v analyzovaných číslech časopisu vyskytly – viz tabulka I. Do nezařazených vět nespádají věty o zaměstnaných ženách, které jsem z výzkumu vyloučila, protože tato data jsou podle mého názoru vhodná spíše pro sociologický než genderový výzkum.

Někdo by mohl namítnout, že téměř 13 % nezařazených vět je hodně, avšak já jsem se chtěla vyvarovat vytváření velkého množství kategorií, které by sice obsáhly všechny věty, ale mohla by se ztratit hlavní linie femininity ve Vlastě. Snažila jsem se zachytit hlavní a nejčastěji se vyskytující oblasti femininity, které mi pomohou zodpovědět mé výzkumné otázky.

Tabulka I. Věty z analyzovaných čísel Vlasty

Věty zařazené do výzkumu	428	87,0%
Věty nezařazené do výzkumu	64	13,0%
Celkem vět o ženách	492	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Tabulka II. Výskyt kategorií ve větách

	Počet vět, v nichž se kategorie vyskytla	V %
Žena a harmonizace domácnosti a zaměstnání	56	13,1%
Důraz na profesionalitu žen	144	33,6%
Tradiční pohled	191	44,6%
Emancipace, rovnoprávnost	22	5,1%
Pomoc ženám	17	4,0%
Žena a technika	27	6,3%
Žena a veřejné působení	72	16,8%
Žena a koníčky	19	4,4%
Celkem vět zahrnutých do výzkumu	428	

Zdroj: vlastní konstrukce.

Součet procentuálních poměrů v tabulce II. nečiní 100 %, protože k některým větám bylo přiřazeno více kódů.

Jak je z tabulky II. patrné, nejčastěji, a to ve více než 44 % všech analyzovaných vět, se ve Vlastě objevovala kategorie Tradiční pohled na ženu. To není překvapivé, jelikož se jedná o ženský časopis a dodnes je mateřství, manželství, rodinné vztahy nebo péče o vzhled stěžejní součástí časopisů zaměřených na ženy.

Druhou nejčastěji zastoupenou kategorií je Důraz na profesionalitu žen, který se vyskytl ve 33,6 % vět. Vlasta se v velkou četností věnuje zdůrazňování toho, že ženy by měly vše dělat s plným nasazením, pracovat na sobě a uvádí příklady úspěšných žen, odbornic a také žen „z lidu“, které vykovávají svou práci nadstandardně a mnohdy také pomáhají ostatním kolegyním. Zároveň připouštím, že sledovaná kategorie je poměrně široká a rétorika Vlasty nahrává velké četnosti jejího výskytu.

Ve srovnání s dnešními ženskými časopisy je neobvyklý velký výskyt kategorie Žena a veřejné působení – přes 16 % vět. Je třeba upozornit na to, že většinou se jednalo o věty týkající se ženských organizací. Vlasta úzce spolupracovala s Československým svazem žen a výzkum tuto skutečnost reflektuje.

Poměrně nízký výskyt zaznamenaly kategorie Pomoc ženám (4 %) a Žena a koníčky (4,4 %). První jmenovanou kategorii jsem hodně zúžila a zahrnula do ní specifické případy pomoci ženám (viz kap. Charakteristika proměnných). Pokud bych tuto proměnnou využívala skutečně ve všech větách, kde byla naznačena pomoc ženám, její podíl by značně vzrostl.

Vzhledem k tomu, že celá Vlasta je koncipována jako magazín, který ženám radí a pomáhá, mohlo by „široké“ chápání této kategorie výzkum zkreslit. Jednou z důležitých informací, které vyplývají z výzkumu, je nápadně nízké zastoupení kategorie týkající se volného času žen a jejich koníčků. Vlasta zřejmě nepokládala za nutné tomuto tématu věnovat příliš prostoru, spíše radila ženám, jak zvládat domácnost i zaměstnání a v obojím obstát. Harmonizace domácnosti a zaměstnání se objevila v přibližně 13 % vět (4. nejčastější výskyt), což vyjadřuje poměrně velkou váhu, kterou Vlasta přikládala tomuto tématu.

Kategorie Žena a technika a Emancipace, rovnoprávnost dosáhly podobného podílu 6,3 % a 5,1 % vět. 6,3% podíl vět týkajících se technického zaměření žen je pravděpodobně vyšší než by tomu bylo v dnešních ženských časopisech. Za socialismu existovala tendence zaměstnat ženy v průmyslu, kde byla poptávána pracovní síla. Aby si Československo mohlo udržet svou úroveň na poli strojírenství, potřebovalo kvalifikované pracovníky a ženy představovaly jakýsi „skrytý potenciál“.

Tabulka III. Výskyt podkategorií ve větách

	Počet vět, v nichž se podkategorie vyskytla	V %
Žena a harmonizace domácnosti a zaměstnání - obecně	20	4,7%
Jesle, školky	19	4,4%
Mateřská dovolená	17	4,0%
Důraz na profesionalitu žen - obecně	27	6,3%
Vzdělání, kvalifikace	60	14,0%
Ocenění žen	57	13,3%
Děti, rodina, manželství	124	29,0%
Vzhled	46	10,7%
Domácí práce	21	4,9%
Sociální pomoc ženám	11	2,6%
Ohled na zdraví žen	6	1,4%
Veřejné působení žen obecně	17	4,0%
Ženy v politice	4	0,9%
Ženy v ženských organizacích	51	11,9%
Celkem vět zahrnutých do výzkumu	428	

Zdroj: vlastní konstrukce.

Pokud se podíváme podrobněji na jednotlivé podkategorie, necelou třetinu (29 %) ze všech vět tvořily ty týkající se dětí, rodiny a manželství. Druhou nejčastější podkategorií byla ta s

názvem Vzdělání, kvalifikace, objevující se ve 14 % sledovaných vět. Podobný podíl měla i další oblast z kategorie Důraz na profesionalitu žen – Ocenění žen, a to 13,3 %.

Nejvíce okrajovou podkategorií se ukázaly být Ženy v politice a Ohled na zdraví žen, které se vyskytovaly pouze v přibližně 1 % vět.

Dále uvedu tabulku IV. obsahující přehled toho, jaký byl výskyt jednotlivých kategorií. Celek zde netvoří celkový počet vět, ale celkový počet přiřazených kódů. Ten byl získán součtem veškerých kódů všech kategorií i podkategorií.

Ačkoli jsou procentuální poměry v pravém sloupci tabulek odlišné od těch v tabulkách II. a III., pořadí kategorií zůstává stejné (nejsilněji je zastoupena kategorie III. a nejméně četný je výskyt kategorie V.)

Tabulka IV. Poměr výskytu jednotlivých kategorií

	Výskyt kategorie (počet případů)	v %
Žena a harmonizace domácnosti a zaměstnání	56	10,2%
Důraz na profesionalitu žen	144	26,3%
Tradiční pohled	191	34,9%
Emancipace, rovnoprávnost	22	4,0%
Pomoc ženám	17	3,1%
Žena a technika	27	4,9%
Žena a veřejné působení	72	13,1%
Žena a koníčky	19	3,5%
Celkem	548	100,0%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Struktura a analýza jednotlivých kategorií

Podkategorie byly vytvořeny proto, aby zpřehlednily obsah dané kategorie. V případě tří kategorií („Emancipace, rovnoprávnost“, „Žena a technika“, „Žena a koníčky“) jsem diferenciaci na další podkategorie vzhledem k obsahu nepokládala za nutnou.

Harmonizace domácnosti a zaměstnání

Tabulka A. Struktura kategorie I.
Žena a harmonizace domácnosti a zaměstnání

	Počet vět	v %
Žena a harmonizace domácnosti a zaměstnání – obecně	20	35,7%
Jesle, školky	19	33,9%
Mateřská dovolená	17	30,4%
Celkový počet vět obsahující kategorii I.	56	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Z tabulky A vyplývá struktura této kategorie. Nejvíce vět, 35,7 %, spadá do obecné podkategorie. Převážně sem patří věty, které obsahují informaci přímo o tom, jak se ženy snaží skloubit domácnost a zaměstnání. Například: *Zaplat' pánbůh za babičku, že se o ni stará, bez ní bych to divadlo takhle dělat nemohla.*

Třetinu vět dané kategorie tvořily věty, které se vázaly k předškolním zařízením (podkategorie Jesle, školky), necelou třetinu věty týkající se mateřské dovolené a příspěvků státu ženám, kterých se týkala.

Kategorie I. tvoří tři podkategorie, které mají v rámci kategorie podobné zastoupení.

Celkově tvoří věty o předškolní péči a mateřské dovolené 8,4 % z analyzovaných vět, to je skoro tolik, kolik Vlasta věnovala větám o vzhledu žen.

Důraz na profesionalitu žen

Tabulka B. Struktura kategorie II.
Důraz na profesionalitu žen

	Počet vět	v %
Důraz na profesionalitu žen - obecně	27	18,8%
Vzdělání, kvalifikace	60	41,7%
Ocenění žen	57	39,6%
Celkový počet vět obsahující kategorii II.	144	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Tato kategorie se ukázala být druhou nejčastěji zastoupenou v analyzovaných číslech časopisu Vlasta. Objevila se v třetině vět. Co se týče obsahu této kategorie, rozčlenila jsem ji na další podkategorie. Nejčastěji zde byly zastoupeny dvě z nich, a to Ocenění žen a Vzdělání, kvalifikace. Každá z nich dosáhla zastoupení kolem 40 % v rámci kategorie II., tvoří tedy většinu. Z celkového počtu vět, které byly zahrnuty do výzkumu, pak dosáhly podílu 14 % (Vzdělání) a 13,3 % (Ocenění žen). Je vidět, že Vlasta velmi často v souvislosti se ženami prezentovala myšlenku, že ženy by měly to, co dělají, vykovávat profesionálně. Měly by se vzdělávat, zvyšovat si kvalifikaci, stále si klást nové cíle. Vlasta psala o oceněných ženách, vyzdvihovala pak především ženy – dělnice, které ve svém závodě získaly titul Brigáda socialistické práce apod. Zmiňovala také umělkyně, samozřejmě to byly ty, o nichž se za komunismu smělo psát. Vlasta vycházela během celého komunistického režimu, proto je třeba vidět za jejím obsahem další souvislosti. Přesto však nelze jednoznačně říct, že veškerý její obsah byl poplatný režimu.

Některé ženy navíc hovoří o svých úspěších, dalo by se říci, že oceňují sebe sama. Například: *V Sofii mi obecnstvo utvořilo dlouhý špalír, v Paříži zasypalo pódium fialkami, Angličané bouřlivými projevy vyvrátili pověst o svém chladu.* Takové věty jsem kódovala taktéž II.b – Ocenění ženské práce.

Tradiční pohled

Tabulka C. Struktura kategorie III.
Tradiční pohled

	Počet vět	v %
Děti, rodina, manželství	124	64,9%
Vzhled	46	24,1%
Domácí práce	21	11,0%
Celkový počet vět obsahující kategorii III.	191	100,0%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Tato kategorie se sestává ze tří podkategorií. Z téměř dvou třetin (64,9 %) je tvořena větami o ženách a jejich dětech, rodině a manželství. Z celkového počtu analyzovaných vět tato podkategorie tvořila dokonce 29 %. Také oblast vzhledu s téměř čtvrtinovým zastoupením v rámci kategorie a přibližně desetinovým zastoupením v rámci všech analyzovaných vět mají

ve Vlastě vysoký podíl. Nejedná se o překvapivé zjištění, neboť dodnes jsou tyto oblasti stěžejními tématy ženských časopisů. Poněkud překvapivějším už je fakt, že pouze 11 % dané kategorie tvořily věty o ženách a domácích pracích. Lze říct, že Vlasta prezentovala daleko více mateřské povinnosti žen než to, jak vykovávají domácí práce.

Emancipace, rovnoprávnost

Tabulka D. Struktura kategorie IV.
Emancipace, rovnoprávnost

	Počet vět	v %
Emancipace, rovnoprávnost	22	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Tato kategorie se nacházela v 5,1 % všech vět z výzkumu. Například se jedná o věty:

Ve svém životě i na dlouhém vývoji společnosti jsi poznala boj žen o rovnoprávnost u nás i v ostatním světě v různých obdobích vývoje. Tento podíl není příliš vysoký, avšak musím upozornit, že tuto kategorii jsem chápala tak, že do ní budu přiřazovat věty úzce spjaté s tématem. Například následující větu jsem do kategorie IV. neřadila, protože by se dalo spekulovat o tom, zda skutečně vyjadřuje osvobození či rovnoprávnost: *„Marie si konečně našla zaměstnání, cítí se teď mnohem lépe.“* Tématem, které se v rámci kategorie několikrát objevilo, byla interrupce. Pro vytvoření podkategorie však nebyla četnost jeho výskytu příliš častá.

Pomoc ženám

Tabulka E. Struktura kategorie V.
Pomoc ženám

	Počet vět	v %
Sociální pomoc ženám	11	64,7%
Ohled na zdraví žen	6	35,3%
Celkový počet vět obsahující kategorii V.	17	100,0%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Aby tato kategorie byla přehlednější, stanovila jsem v rámci ní celkem dvě podkategorie. Podkategorie Sociální pomoc ženám zaznamenala 2,6% výskyt v rámci všech analyzovaných vět. V rámci kategorie se nejčastěji vyskytovaly věty, v nichž je ženám poskytována sociální

pomoc. Je však třeba říct, že celkem se však jedná pouze o 11 vět, z nichž většina byla součástí jednoho článku. Překvapivý je nízký podíl vět obsahujících téma Ohled na zdraví žen (pouze 1,4 % ze všech vět), protože toto téma bylo v 60. letech společensky hodně diskutované.

Opět musím upozornit, že jsem ji chápala úzce, takže tento kód nebyl přiřazen ke každé větě naznačující pomoc ženám, ale pouze k těm týkajících se sociální pomoci a zdraví žen.

Žena a technika

Tabulka F. Struktura kategorie VI.

Žena a technika

	Počet vět	v %
Žena a technika	27	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Ačkoli to zpočátku vypadalo tak, že ve Vlastě se o ženě a technice píše velmi často, nakonec jsem z 428 vět, které jsou součástí výzkumu, našla pouze 27 pro tuto kategorii relevantních vět. To představuje výskyt v 6,3 % vět. Nelze tedy podpořit stereotyp, že Vlasta často psala většinou o ženách obsluhujících stroje, řídících traktory apod. Chtěla bych upozornit na to, že ačkoli jsem nekódovala věty týkající se zaměstnání žen, pokud se zde vyskytla povolání související s technikou, přiřadila jsem je do kategorie VI. Například: *Dělnice, které podle komplikovaných schémat rozvádějí svazky drátů.*

Veřejné působení žen

Tabulka G. Struktura kategorie VII.

Veřejné působení žen

	Počet vět	v %
Veřejné působení žen obecně	17	23,6%
Ženy v politice	4	5,6%
Ženy v ženských organizacích	51	70,8%
Celkový počet vět obsahující kategorii VII.	72	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

Veřejné působení žen je oblast, které se Vlasta věnuje, jak se patrně z tabulek II. a III., často. Na první pohled je znát, že zde převládá podkategorie Ženy v ženských organizacích (viz tab. G). Tyto věty tvoří přes 70 % ze všech vět týkajících se veřejného působení žen. Z celku

analyzovaných vět je to 11,9 %, což je mnohonásobně více ve srovnání s podkategorií Ženy v politice, které tvoří jen 0,9 % ze všech vět.

Podkategorie Veřejné působení žen obecně zahrnovala ženy působící v různých veřejných funkcích, například: *Pracovala jsem v Československém výboru obránců míru.*

Dále se zde vyskytovaly věty obsahující zamyšlení nad veřejným působením žen, ženy v odborech, ženy sdružující se při demonstracích apod.

Skutečnost, že 16,8 % ze všech vět tvoří věty o veřejném působení žen (třetí nejčastější kategorie), vypovídá o tom, že Vlasta neprezentuje ženy pasivní, orientované pouze „dovnitř“ na svou rodinu a domácnost, ale také ženy snažící se veřejně angažovat. Přesto ženské organizace fakticky neměly velký vliv na společenské dění a ženám – političkám je věnován velmi malý prostor. Ženské organizace byly zřizovány shora a ačkoli oslavovaly ženy například během Mezinárodního dne žen, nedají se v komunistickém Československu pokládat za nositele ženské emancipace či rovnoprávnosti. Ženské organizace měly flexibilně reagovat na problémy žen, avšak odborná literatura to spíše zpochybňuje.

Ženy a koníčky, volný čas

Tabulka H. Struktura kategorie VIII.
- Ženy a koníčky

	Počet vět	v %
Žena a koníčky	19	100

Zdroj: vlastní konstrukce.

Na základě svého výzkumu musím konstatovat, že ve Vlastě v 60. letech byl skutečně minimální prostor věnován ženám a jejich volnému času, resp. náplně tohoto volna. V současnosti se v ženských i jiných časopisech tomuto tématu redaktorky a redaktoři věnují mnohem více, což je však způsobeno také společenskou proměnou. Dnešní společnost je více zaměřena na spotřebu a následkem technického pokroku má i více volného času.

Nicméně přesto je překvapivé, že ženám a jejich volnému času je věnováno pouze 4,4 % vět. Vypovídá to o tom, že v 60. letech nebylo příliš obvyklé spojovat ženy a koníčky. Tato sféra zřejmě náležela spíše mužům, vycházelo také více zájmových časopisů pro muže. V rámci této kategorie je navíc několik vět, u nichž není plně zřejmé, zda se skutečně jedná o koníček žen, například: *Naštěstí se mi nic nestalo, šla jsem k motocyklu zjistit, bude-li schopen jízdy.* (Z článku o ženě závodící na motocyklu). Přesto jsem ji na základě kontextu zařadila do i této kategorie.

Vyskytují se zde i věty, kdy ženy o volném čase sní, avšak zjevně jej nemají tolik, kolik by chtěly: *Pustit vše z hlavy - rodinu, nevděčné děti, zabývat se jen svou vlastní tělesnou schránkou.*

Nezařazeno

Tabulka CH. Nezařazeno

	Počet vět	v %
Celkem vět	64	100%

Zdroj: vlastní konstrukce.

2.8 Zodpovězení výzkumných otázek

Na základě zobrazovaných dat se vrátím k výzkumným otázkám stanoveným na počátku výzkumu.

Jak byla zobrazována femininita ve Vlastě? / Jaký obraz ženy se na stránkách Vlasty objevoval?

Nejčastěji ze stanovených kategorií se ve Vlastě vyskytuje Tradiční pohled (44,6 % vět). Ta zahrnuje především oblast mateřství, rodiny, ale také vzhledu a domácích prací. Přibližně třetinu všech vět ve sledovaných vzorcích Vlasty tvoří věty reprezentující důraz na profesionalitu žen. Týkají se vzdělání či kladného hodnocení ženské práce. Třetí nejčastější kategorií v mém výzkumu byla ta s názvem Veřejné působení žen. Většinou se skládala z vět o ženách a ženských organizacích, spíše okrajová pak byla podkategorie Ženy v politice. Lze tedy říci, že žena ve Vlastě v 60. letech 20. století byla představována jako aktivní člen společnosti, který však nesmí zapomínat na svou mateřskou roli. Vše, čemu se věnuje, by měla dělat naplno.

Vlasta tedy zobrazuje ženu nejčastěji v souvislosti s rodinou a mateřstvím, přesto jsou v ní zřetelné tendence posunout chápání ženy i do jiné než „mateřské roviny“, ukazovat ženám, že jsou pro ně otevřeny různé sféry seberealizace a že jsou důležitými články společnosti.

Byla zde žena prezentována spíše jako bytost orientovaná „dovnitř“ (na rodinu, domácnost), nebo „navenek“ (veřejná sféra)?

Pokud bychom jako oblasti související se ženou orientovanou „dovnitř“ chápali podkategorie Děti, rodina, manželství a Domácí práce, tvoří dohromady celkem 33,9 % vět. Věty z kategorie Harmonizace domácnosti a zaměstnání jsou na pomezí – zahrnují jak věty

poukazující na zaměstnané, nezávislé ženy, tak věty podporující tradiční stereotyp toho, že o děti by měla pečovat především žena. Proto je nebudu zahrnovat do porovnání.

Podkategorie Sociální pomoc ženám často souvisí s mateřstvím, proto bych ji zde využila.

Pokud bychom tedy ke kategorii III.a a III.c připočetli procentuální poměr kategorie V.a Sociální pomoc, celkový poměr činí 36,4 %.

Ženu orientovanou „navenek“ bezpochyby zastupuje kategorie Žena a veřejné působení a do jisté míry také kategorie Důraz na profesionalitu žen. Druhá zmíněná kategorie totiž zahrnuje vzdělání, které ženám umožňuje nezávislost, úspěch v profesi, seberealizaci. Také je v této kategorii obsaženo ocenění žen, které již dosáhly vynikajících výsledků v tom, co dělají.

Částečně sem patří také kategorie Emancipace, rovnoprávnost. Dohromady jejich procentuální poměr tvoří 55,6 %. Pokud bychom však zahrnuli pouze první dvě kategorie, které k ženě orientované „navenek“ jistě patří, poměr činí 50,5 %. To je více než v případě ženy zaměřené na rodinu a domácnost.

Lze tedy říct, že mnou sledovaný vzorek Vlasty obsahoval více vět, v nichž se žena orientuje „navenek“ než „dovnitř“. Přesto je však třeba toto tvrzení brát s rezervou, vzhledem k omezenému množství analyzovaných časopisů.

Ukazuje se zde žena spíše v tradiční, nebo moderní roli?

Tradiční roli ženy plně reprezentuje kategorie Tradiční pohled. K tradiční roli žen lze do jisté míry počítat také kategorii Pomoc ženám, protože prezentuje ženy jako slabší bytosti, kterým je třeba pomáhat a tvořit pro ně speciální zvýhodněné podmínky.

Naproti tomu moderní roli charakterizují kategorie Důraz na profesionalitu žen, Emancipace, rovnoprávnost, Žena a technika, Žena a veřejné působení i Žena a koníčky. Opět do srovnání nezahrnu kategorii I., v níž lze najít ženu jak v tradiční, tak moderní roli.

Vzhledem k tomu, že tradiční pohled zastupuje 48,6 % vět a moderní pohled 66,4 %, lze konstatovat, že moderní pohled ve Vlastě převažuje.

2.9 Hodnocení kvality výzkumu

V rámci kvantitativní obsahové analýzy vždy existuje riziko, že „kódovač“ (osoba provádějící kódování, v tomto případě já) nemusí činit spolehlivé soudy o kategoriích a významech. Čím více se zmírní požadavky kladené na spolehlivost, tím snazší je určit kategorie a proměnné, které budou sice užitečné pro interpretaci, ale málo objektivní (McQuail 2007: 309). Jak píše Helmut Scherer, je třeba sledovat přiměřenost (validitu) a spolehlivost (reliabilitu). Reliabilita

je předpokladem validity (Schulz, Scherer, Hagen, Reifová, Končelík 2004: 34). Kvantitativní výzkum obvykle vykazuje vyšší reliabilitu a naopak nižší validitu.

Snažila jsem se pečlivě volit kategorie; některé jsem stanovila a následně je zrušila, jelikož nepřispívaly k analýze femininity ve Vlastě (například kategorie týkající se konkrétních profesí žen). V rámci kategorizace jsem prováděla zpětnou kontrolu, zda kódy, které jsem přiřadila k jednotlivým větám, skutečně odpovídají. Stejně tak jsem kontrolovala veškeré výpočty.

Ačkoli jsem si vědoma toho, že můj výzkum není komplexní informací o femininitě ve Vlastě v 60. letech, pokládám ho za validní. Tvorba kvalitativního výzkumu této oblasti by mohla přispět k rozšíření poznatků.

2.10 Etické a politické otázky společenského výzkumu

Jelikož v mém výzkumném projektu jsem nepracovala s lidmi, nebylo třeba získávat písemný souhlas dotazovaných či zachovávat něčí anonymitu. Morální dimenze je v oblasti mého výzkumu skutečně trochu v pozadí, jiná situace by byla, pokud by se jednalo o studium odlišných dokumentů, například deníků či dopisů. Snad bych měla zvážit, aby se můj výzkum nedotkl například tehdejších čtenářek Vlasty, což mi však vzhledem k zaměření práce nepřijde příliš pravděpodobné.

Závěr

V závěru se pokusím shrnout, jaké poznatky o časopisu Vlasta 60. let 20. století můj výzkum přinesl. Vlasta se neprofilovala jako časopis prezentující výhradně emancipovanou ženu a tradiční pohled na ženy zde tvoří část, kterou nelze přehlédnout. Představa femininity je natolik silně spojena s mateřstvím a rodinou, že se tento fakt musel promítnout i do mého výzkumu.

Vlasta však přinášela na svou dobu spíše moderní podobu femininity. Žena nebyla „na druhém místě“ za mužem. Měla zvládat jak domácnost, tak zaměstnání a oboje na vysoké úrovni. Stát měl pomoci ženám a vytvořit dostatek předškolních zařízení, aby mohly pracovat. Ve Vlastě je velké množství vět o pracujících ženách, které jsem se rozhodla nekódovat, pokud nespádaly do některé z mých osmi kategorií. Rodiny potřebovaly druhý plat a stát zase potřeboval pracovní sílu žen. Na jedné straně to ženám pomohlo a jejich společenské postavení se zvýšilo, na straně druhé byly ženy silně zatěžovány a volný čas jim příliš nezbyval, což reflektuje i můj výzkum.

Takový obraz žen, který Vlasta přinášela, mohl podle mého názoru přispět k sebevědomí žen a k pocitu vlastní nepostradatelnosti. Některé ženy se však mohly cítit příliš zatěžovány, protože na ně byly kladeny vysoké nároky.

Žena by podle Vlasty měla dbát o svůj zevnějšek, nejedná se však o prioritu. Zároveň jí jsou přístupné i oblasti, které bývají tradičně považovány za „mužské“, například řízení zemědělských strojů.

Vliv žen na veřejné dění byl však slabý. Ačkoli se ve Vlastě vyskytuje velké množství vět, které spojují ženy a veřejné působení, faktický podíl žen na moci byl mizivý. Usilovalo se o to, aby se zapojovaly do ženských organizací, avšak v politice jich působilo minimum a ženské organizace nedisponovaly vlivem na mocenské orgány.

Volný čas a koníčky nejsou tématem, kterému by se Vlasta příliš věnovala. Ženy by podle jejího obsahu na sobě měly pracovat a být profesionální v zaměstnání a schopné i v domácnosti, avšak na jejich odpočinek se příliš nemyslí. „Dvojitá směna“ je brána jako fakt, který mnoho tehdejších žen musí akceptovat. Zároveň nelze říct, že by obraz ženy, která zůstala v domácnosti, byl ve Vlastě druhořadý nebo že by ženy byly odrazovány od toho zůstat v domácnosti. Velmi často je zde však představována pracující žena nebo ta, která se snaží zaměstnání a domácnost skloubit.

Mnohým lidem v západních zemích se společenské postavení žen v socialistickém Československu jevílo jako pokrokové. Do jisté míry zde skutečně existovala formální

rovnoprávnost mužů a žen. Také některé zákony či opatření sloužící ve prospěch žen zde byly zaváděny dříve než v západní Evropě či USA. Realita však byla taková, že faktická nerovnost mezi muži a ženami přetrvávala a velkou většinu vlivných míst zastávali muži. Nicméně rostoucí zaměstnanost žen mnohým z nich pomohla realizovat se, emancipovat se a vydobýt si uznávané postavení. Vlasta si takových žen všímala, a přinášela tak ženám důležité vzory. Vysoce hodnotila také matky a dalo by se říct, že konstruovala představu ženy-matky jako čehosi normativního. Důležité je, že se na tuto představu neomezila.

Literatura a ostatní informační zdroje

Bibliografie:

- Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), 2009, *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Formánková, L., Rytířová, K. (eds.), 2004, *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí.
- Funk, N., Mueller, M. (eds.), 1993, *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*. New York, London: Routledge.
- Havelková, H., Vodrážka, M., 1998, *Žena a muž v médiích*. Praha: Nadace Gender studies.
- Heitlingerová, A., 1979, *Women and State Socialism*. London and Basingstoke: The Macmillan Press.
- Heitlingerová, A., 1998, *Životy mladých pražských žen*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Chřibková, M., Chuchma, J., Klimentová, E., 1999, *Nové čtení světa – Feminismus devadesátých let českými očima*. Vydala Marie Chřibková.
- Kaplan, K., 1992, *Československo v letech 1953-1966*. 3. část. Praha: SPN.
- Kaplan, K., 1993, *Československo v letech 1967-1969*. 4. část. Praha: SPN.
- Kárník, Z., 2005, *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Dokořán.
- Lipovetsky, G., 2000, *Třetí žena*. Praha: Prostor.
- McQuail, D., 2007, *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
- Oakleyová, A., 2000, *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.
- Oates-Indruchová, L., 1998, *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Osvaldová, B., 2004, *Česká média a feminismus*. Praha: Libri/Slon.
- Renzetti, C., Curran D., 2003, *Ženy, muži a společnosti*. Praha: Karolinum.
- Scott, H., 1974, *Does Socialism Liberate Women?* Boston: Beacon Press.
- Schulz, W., Scherer, H., Hagen, L., Reifová, I., Končelík, J., 2004, *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.
- Šiklová, J., 1976, *Žena v dnešní rodině*. Praha: Mladá Fronta.
- Věšíňová-Kalivodová, E., Maříková, H. (eds.), 1999, *Společnost mužů a žen z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund.

Internetové stránky:

MONA – vydavatelství. [online]. Dostupné z:

<http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=61207&title=MONA&s_lang=2>
[citováno 17. května 2011].

Vlasta (časopis). [online]. Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vlasta_%28%C4%8Dasopis%29>
[citováno 17. května 2011].

Tištěná média:

Sokačová, L., Česká republika: něco málo z historie interrupcí. *Britské listy*, 5.1.2006.

Šiklová, J., Jiný kraj, jiné ženy. *Respekt* 13/96. Str.17.

Absolventské práce:

Boehmová, T., 1998, *Obráz ženy v českém tisku a jeho proměny pod vlivem feministických teorií*. Bakalářská práce na FSV UK.